

EN LANDBRUGSGEOGRAFISK ANALYSE AF GADBJERG OG GIVSKUD SOGNE

KR. M. JENSEN OG
RUTH HELKIÆR JENSEN

Jensen, Kr. M. and Jensen R. Helkiær: En landbrugsgeografisk analyse af Gadbjerg og Givskud sogne. Geografisk Tidsskrift 76: 34 - 51. København juni 1. 1977.

The agricultural development in two parishes in a former heath region in Central Jylland has been investigated. The expansion of farmland up to the turn of the century was especially in Givskud replaced by a regression period with afforestation of marginal areas. The farmers are now increasing the size of their holdings and the specialization on few crops involves a more uniform land-use.

Kr. M. Jensen, M.Sc. and Ruth Helkiær Jensen, M.Sc. Senior Lecturers. Geographical Institute, University of Copenhagen. Haraldsgade 68, DK 2100, Copenhagen Ø.

En landbrugsgeografisk analyse ...

Formålet med undersøgelsen har været dels at analysere udviklingen i arealanvendelsen i en mindre region og belyse samspillet mellem naturmiljø og landbrug, dels gennem registrering af samtlige landbrugsenheder at efterprøve de tendenser, der ad statistisk vej kan konstateres for større administrative områder.

Ifølge landstallene sker der inden for landbruget afgørende ændringer på følgende felter:

1. Brugsstørrelserne vokser. De jordtilliggende, hvis omfang blev fastlagt ved udskiftning, parcellering og udstykning, er ikke længere optimale i relation til f.eks. driftsform, maskinkapacitet og arbejdstidsønsker.

2. Den traditionelle driftstype siden 1870'erne, det alsidige og blandede brug med sammenhæng mellem arealanvendelse, vegetabilsk produktion og husdyrhold, har ændret karakter mod stigende animalsk produktion, øget indkøb af foder og mineralgødning samt teknificering af arbejdsprocesserne. I de senere år er flere processer overgået til egentlig industriel fremstilling (foderblandinger, gødningsblandinger, kemiske bekæmpelsesmidler). Samtidig fortrænges den blandede driftstype langsomt af de specialiserede driftsformer med mere ensidig produktion.

3. Svarende hertil viser også arealanvendelsen voksende ensidighed, idet kornarealernes andel er i fortsat stigning — med de fordele og ulemper, der knytter sig til monokultur.

4. Størrelsen af det samlede landbrugsareal aftager dels i konkurrence med andre jordkrævende aktiviteter

som byudvikling, trafik anlæg og feriebebyggelse, dels fordi dyrkningen af marginaljorde ophører.

Som studieområde er valgt de to midtjyske sogne, Gadbjerg og Givskud, i Give kommune, fig. 1. Deres beliggenhed ved hovedopholdslinjen under sidste istid betinger stærkt varierede terræn- og jordbundsforhold, der rummer både vest- og østdanske træk. Terrænavariationerne er fremkaldt af flere israndsstrøg. Det mest reliefstærke ligger omkring landsbyen Smidstrup, men også linien N-S gennem Ris markerer sig tydeligt. Mellem bakkerne ligger ekstramarginale smeltevandsdale med jævn bund, og store strækninger er dækket med flyvesand.

Kulturgeografisk domineres de to sogne af landbrug, og arealanvendelse, udnyttelse af ressourcer og indgreb i miljøet sker overvejende ud fra landbrugsmæssige hensyn. Også infrastrukturen er tilpasset hertil (kornmølle, mejerier, transportsystem). Kun Løveparken i Givskud og en gasbetonfabrik i Tykhøjet kan tilbyde mange arbejdspladser (delvis sæsonbestemte) i andre erhverv. Gadbjerg og Givskud byer er lokale servicecentre, den første med jernbanestation. Vejle, Billund og Give ligger i overkommelig pendlingsafstand, og en del, både landmænd og ikke-landmænd i de to sogne, er beskæftiget der. Konkurrencen om arealerne er af langt større betydning end konkurrencen om arbejdskraften. Mindre land-

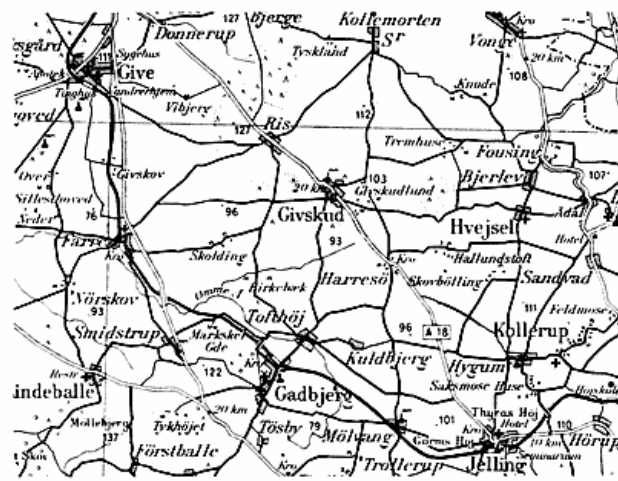

Fig. 1. Udsnit af Geodætisk Instituts kort 1:200.000 (1974). Gengivet med Geodætisk Instituts tilladelse (A. 375/77).

Fig. 1. Section of map 1:200,000 published by the Danish Geodetic Institute. (1974).

ejendomme i attraktive omgivelser er blevet til fritidsboliger, Loveparken har opslugt seks gårde, og mange bakkede eller jordfygningsudsatte områder er overgået til plantage.

Endelig er valget af studieområde inspireret af Nordiske Jordbrugsforskeres Forenings miljøforskningsseminar 1974, i hvilken sammenhæng et modelområde tværs gennem Jylland fra Vejle Fjord til Skallingen blev udpeget.

Arealklassernes udvikling

Den ældste kilde om arealanvendelsen på mindre regionale enheder er Christian V's Matrikel af 1688. Her er det oplyst, at Gadbjerg sogn havde et dyrket areal på 1110 tdr.ld. svarende til ca. 17% af totalarealet, og resten må have ligget hen som hede, mose, enge eller skov. Samtidig oplyses det, at der var tre relativt store landsbyer, Gadbjerg, Toftthøj og Smidstrup med henholdsvis 10, 10 og 8 gårde. Disse ejendomme havde i gennemsnit 25 tdr.ld. dyrket areal, og efter datidens vurdering gik der kun 6,7 tdr.ld. på en td. hartkorn, hvilket stod mål med jordene i sogne mod øst som Jelling og Bredsten. Videnskaberne Selskabs kort, fig. 3, fra 1780-90'erne angiver stadig store hedearealer og nogle mindre mosestrøg i sognets randzoner. Det gælder egnen vest for Smidstrup, omkring Rostrup og Tøsby mod syd og hele den nordlige del langs grænsen til Givskud; også Gadbjerg Mark i den østlige del af Gadbjerg ejerlag er angivet som hede eller overdrev. Her i grænseszonen mellem det hedepregede Vestjylland og Østjyllands sammenhængende landbrugsregioner kan der være en del usikkerhed angående klassifikationen af arealerne hede-overdrev på Videnskaberne Selskabs kort; det skyldes, at begge var et supplement til de egentlige dyrkningsområder som leverandører af kreaturfoder, og de udnyttedes overvejende til græsning af får, der talmæssigt var det dominerende husdyr helt frem til slutningen af det 19. århundrede.

I Gadbjerg sogn opdyrkedes størstedelen af hederne i begyndelsen af 1800-tallet, så der kun var ca. 500 ha tilbage i 1844 (fig. 4). Kun i sydvest og nord dannede hederne på det tidspunkt større, sammenhængende områder, mens resten af sognet fremviste det typiske mønster i opdykningsfasen, hvor agerlandet kiler sig ind i heden og efterlader opsplittede felter, hyppigt som tegn på en udvælgelse af de bedre arealer til dyrkning. Den trinvis opdykning illustreres også af bonitetskortet fra 1820 (fig. 11), hvor arealerne med bonitet mindre end 1 — overvejende heder — ikke alene forekommer inden for de 500 ha hede i 1844, men også som småfelter i 1844-agermarken f.eks. på Gadbjerg Mark. I 1844 dækkede de resterende heder dels områder med tydelig sandflugsttopografi, som det var tilfældet syd for Tøsby og i nord mellem Refstrup og Birkebæk, dels stejlskrænter i det stærkt kuperede og grusprægede landskab vest for Smidstrup.

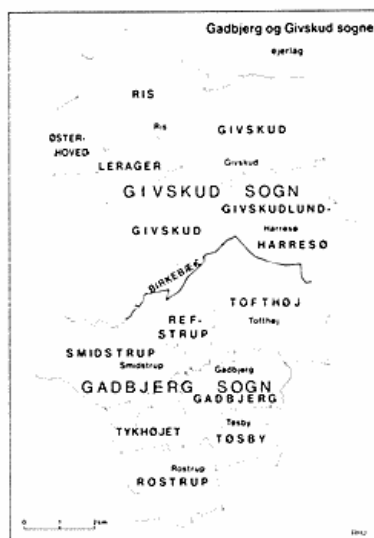

Fig. 2. Sogne- og ejerlagskort.

Fig. 2. Map showing the parishes and townships of Gadbjerg and Givskud.

Gadbjerg Mark og heden øst for Toftthøj blev helt opdyrket i perioden 1790-1844, og på Gadbjerg Mark anlagdes en samling småbrug i forbindelse med udskiftningen (1786) — en ejendomstruktur, der kom til at skabe driftsmæssige problemer 150 år senere på grund af for små tilliggender.

I 1844 udgjorde landsbrugsarealet ca. 2/3 af Gadbjerg sogn, heden ca. 15% og de to skove, Refstrup-Smidstrup Skov og Tykhøj Krat, dækkede knapt 200 ha (5%); resten var moser, enge, veje m.m. Engene lå som smalle, sammenhængende strøg langs Omme Å og dens tilløb, mens moserne dannede et opsplittet mønster i et bælte syd og øst om Gadbjerg-Toftthøj. De fleste moser lå i småbassiner, der var tilfældigt fordelt — i god overensstemmelse med landskabets placering omkring hovedvandskellet mellem Øst- og Vestjylland. Rostrup Mose dannede en undtagelse ved at ligge i den markerede dal omkring vandskellet mellem Grindsted Å og Omme Å.

Det videre angreb på heder og moser bragte ifølge de første officielle statistikker »det benyttede areal« til landbrug op på 85% af sognets areal allerede i 1871. Betegnelsen »det benyttede areal« dækker over »det besæede areal« samt det, der bliver anvendt til græsning, høslæt, frøavl, brak, eng og overdrev. Her er således igen et definitionsspørgsmål om hede-overdrev ved opgørelsen, men da fællede og overdrev kun udgjorde 3-4% af det totale benyttede areal, er der ingen tvivl om den meget høje dyrkningsprocent; som før omtalt blev også hederne udnyttet i datidens landbrug.

Af fig. 5 fremgår, at landsbrugsarealet i sognet har været meget stabilt de sidste hundrede år. Moserne er efterhånden taget i brug efter dræning, men udnyttes overvejende til græsning. Hederne er opdyrket eller plantet til, der er nu (1973) ca. 20 ha. tilbage i syd og vest; en del heraf er tilmed ikke »oprindelig«, men forladte marker, der er sprunget i lynch.

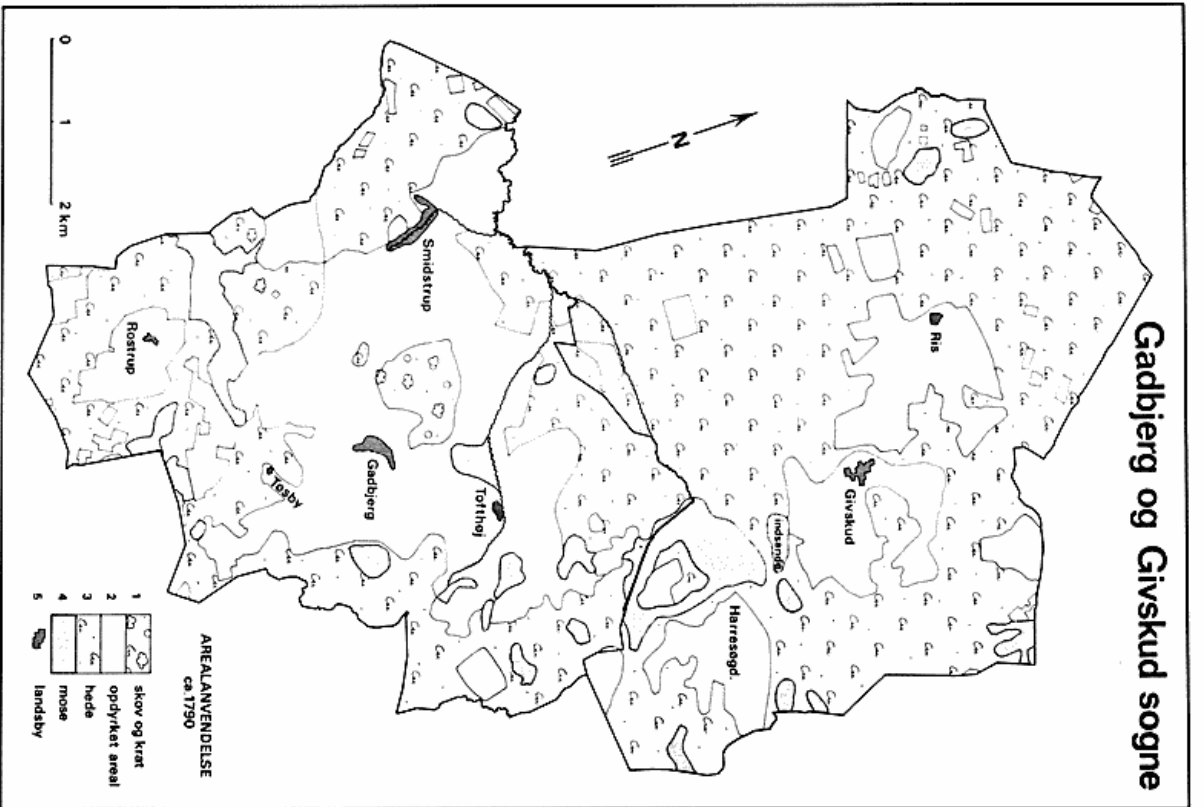

Fig. 3. Kortet er udtegnet på grundlag af Videnskabernes Selskabs kort i originaludførelsen 1:20000. Området ligger på overgangen mellem tre sådanne originaltegninger af ret forskellig kvalitet fra årene 1786 til 1793.

Fig. 3. Land use about 1790 on the basis of maps published by Videnskabernes Selskab. 1. Forest and scrub. 2. Cultivated area. 3. Heath. 4. Bog. 5. Village.

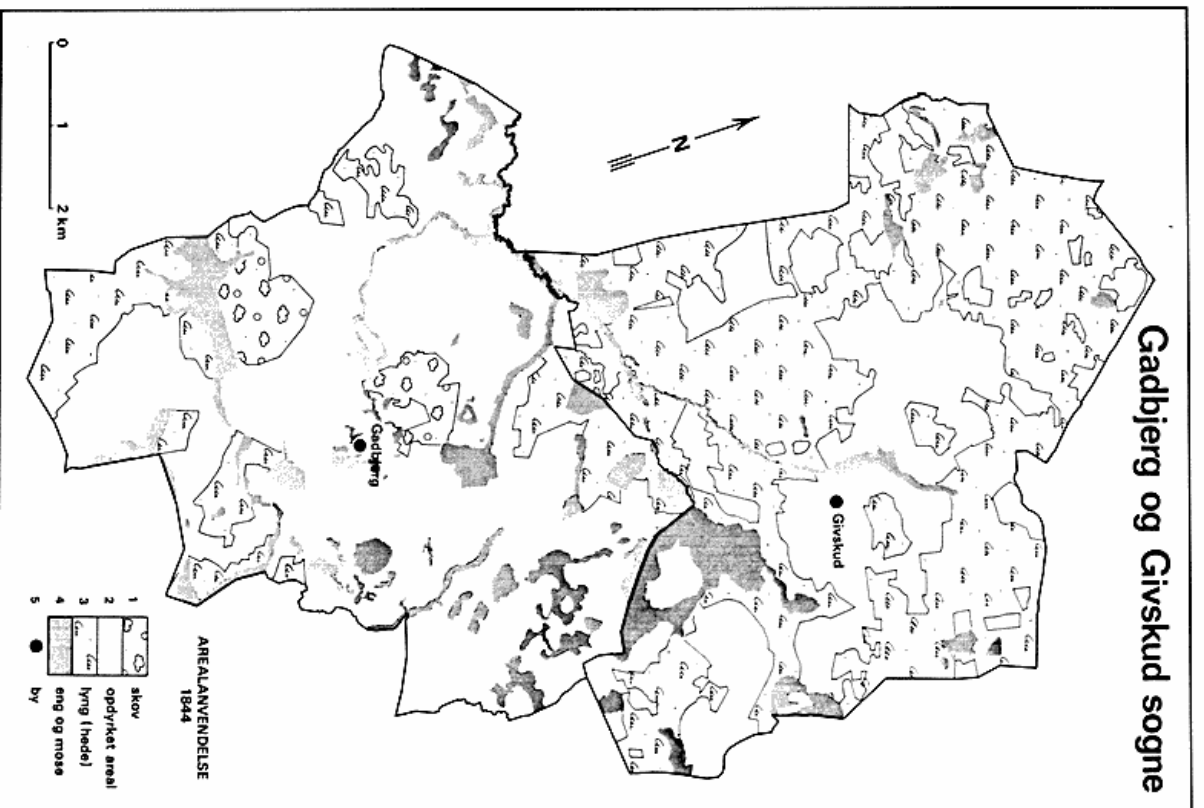

Fig. 4. Arealanvendelsen 1844 gengivet efter matrikelkortene over Gadbjerg og Givskud sogne i målestok 1:20000.

Fig. 4. Land use 1844 on the basis of cadastral maps. 1. Forest. 2. Cultivated area. 3. Heath. 4. Meadow and bog. 5. Village.

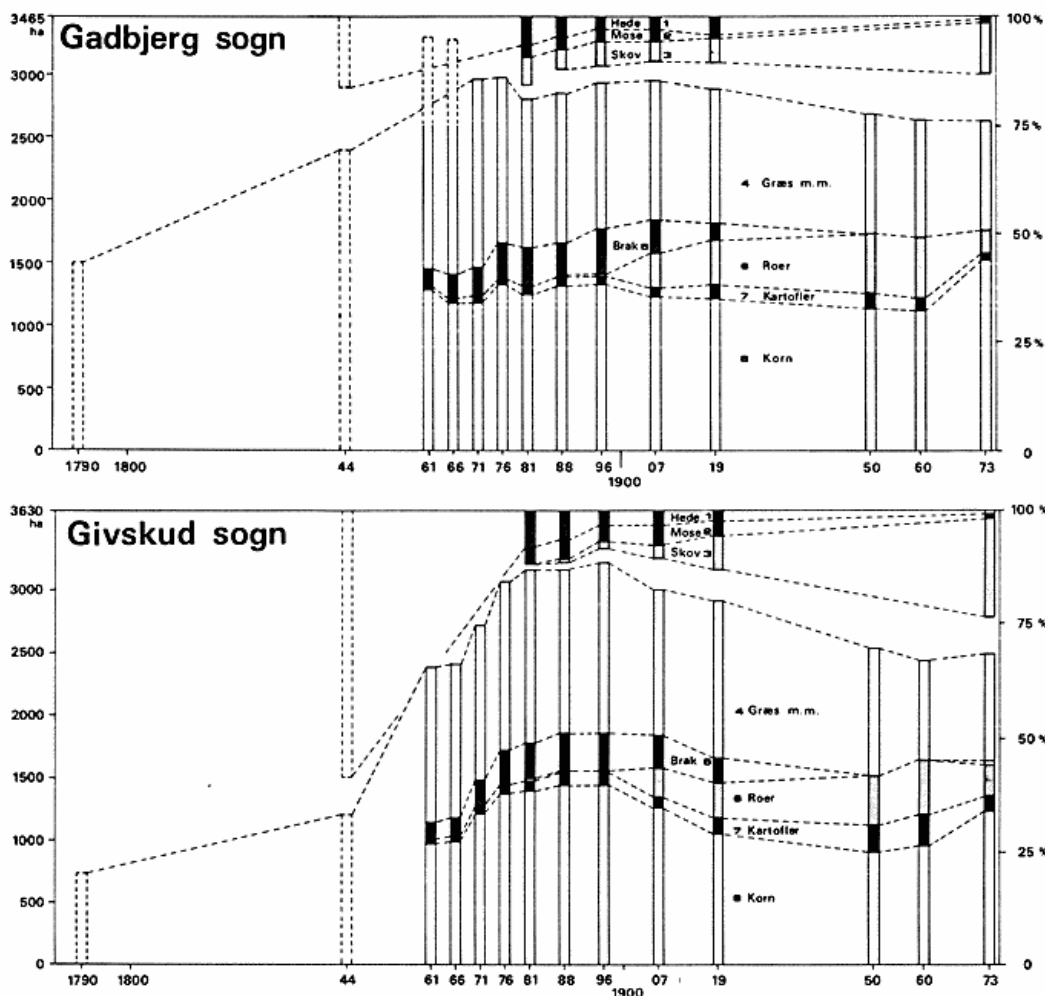

Fig. 5 og 6. Arealanvendelsen i Gadbjerg og Givskud. 1790 og 1844 p. grl. af grundkortene til fig. 3 og 4, 1861 og 1907 p. grl. af »Arealets benyttelse«, 1919 fra Trap 4. udg., 1950 og 1960 fra Da. Stat's tællingsskemaer, 1973 egne karteringer. I 1861 og 1866 er der usikkerhed o. klasserne hede/græsningsområder, i 1881 o. skov. Fig. 5 og 6. Land use 1790-1973. The figures 1790, 1844 and 1970 from land use maps, the other years from Danish Stat. Dep. 1. Heath, 2. Bog 3. Forest and plantation 4 Areas with grass. 5. Fallow. 6. Beets. 7. Potatoes. 8. Cereal crops.

Landbrugets ekspansionsmuligheder med hensyn til arealer er således udtømt i Gadbjerg sogn, og i dette århundrede har beskedne tilplantninger af tidligere agerland optaget et større areal, end der kunne skaffes gennem dyrkning, hvilket har medført en mindre nedgang i det totale landbrugsareal. De opgivne felter viser sig at ligge i de samme områder, hvor hedeopdyrkningen foregik på et sent tidspunkt — omkring Tøsby, mellem Tøsby og Rostrup, vest for Smidstrup og nord for Refstrup.

Givskud sogn følger i højere grad end Gadbjerg det almene mønster for hedeopdyrkning i Midtjylland med hovedparten af aktiviteten koncentreret i sidste halvdel af 1800-tallet (fig. 6). Ifølge Christian V's Matrikel var der kun 19 gårde i Givskud i 1688 mod 35 i Gadbjerg inden for næsten samme totalareal, og kun knapt 800 tdr.lid. eller 12% var dyrket. Landsbyen Givskud kom alene op på 7 gårde, mens Harresø og Ris kun havde hver 3. Jorderne var af ringe kvalitet, i gennemsnit gik der 10-11 tdr.lid. dyrket jord på 1 td. hartkorn mod Gadbjergs 6,7. I tiden frem til 1780'erne blev en del hedearealer taget

under plov, men Videnskabernes Selskabs kort (fig. 3) viser dog, at langt størstedelen af Givskud sogn stadig var hede og mose — ca. 80% omkring 1790. De dyrkede felter var samlet omkring landsbyerne, og jordbunds-mæssigt var de tydeligt knyttet til områder med moræne- underlag, mens alle grusaflejringer og flyvesandsstrækninger fortsat var dækket af hede. Spredt i lyngarealet lå små, rektangulære marker som en god illustration af den oftest kortvarige dyrkning af hedelodder, der indgik i landbrugets udnyttelse af heden som et reserveareal; sådanne marker bar kun afgrøde i 3-5 år, før de igen sprang i lyng. I modsætning til agrene hjemme omkring gårdene blev disse aldrig gødet — sulteagrene, som E. Dalgas betegnede dem.

Syd og sydvest for Ris lå Leragergårdene og Østerhoveds marker isoleret i heden, men også på felter med lerunderlag, og på samme måde havde Gils Huuse og Birkebækgårdene mod sydvest i sognet udset sig små arealer med rimelig bonitet til dyrkning midt i de store lyngområder; sidstnævnte i nær tilknytning til et engdrag.

Lavtliggende, fugtige strøg, som var et vigtigt grundlag for datidens landbrug, fandtes ellers kun i Harresø Mose og i Østerhoved ejerlag.

Landbrugsarealets ekspansion frem til 1844 (fig. 4) foregik dels østpå fra Harresø og Givskud og dels gennem opdyrkning af hedeområder i den vestlige del af sognet. En nøje sammenligning mellem fig. 3 og 4 viser også, hvordan nogle sulteagre er sprunget i lyng, mens andre småfelter er opdyrket i de tilstødende hedeområder.

Af de statistiske opgørelser fremgår, at landbrugsarealet udvides kraftigt fra 1844 og frem til 1880'erne på bekostning af heden. I 1896 udnyttede landbruget således 85-90% af totalarealet; knapt 250 ha eller 7% var endnu hede eller mose. De ikke dyrkede felter var bl.a. det hedeareal, der på Videnskabernes Selskabs kort ligger midt i agerlandet lige nord for Givskud og indsandet nord for Harresø Mose; endvidere dele af selve Harresø Mose og en række små heder i den vestlige del af sognet. Dele af indsandet og nogle af hederesterne blev dog plantet til i 1800-tallets sidste del, men plantagerne udgjorde mindre end 2% af arealet i 1896; om denne udvikling henvises til Kr.M. Jensen (1964).

Det er kun små og meget spredte felter, der yderligere er lagt under plov siden århundredskiftet; det drejer sig om ca. hundrede ha og overvejende moser, såvidt det kan opgøres ved at sammenligne kortene frem til 1972. Bruttoafgangen af landbrugsland har derimod været meget stor og nettotabet af dyrket jord til plantage, veje, bebyggelse, løvepark, m.m. har reduceret det landbrugs-mæssigt udnyttede areal til godt 60% af Givskud sogn.

Tilplantningen er især foregået i dette århundrede, som det fremgår af fig. 6. Den regionale fordeling viser, at det også her er de senest opdyrkede områder, der plantes til; i særlig grad gælder det egnen vest for Givskud og nordvest for Ris. Plantningerne er foregået på mange små markfelter, som efterhånden danner sammenhængende plantager. Det er iøjnefaldende, at de ældste, dyrkede arealer omkring Harresø, Givskud og Ris kun helt undtagelsesvis er blevet indtaget til plantage, hvorimod de i første omgang »vragede« hedeområder i randzonen af disse gamle landsbyjorde kan fremvise ret mange plantninger. Dette udviklingsforløb i arealanvendelsen gennem de sidste to hundrede år afslører, hvor landbruget har udvalgt de nu benyttede områder, og hvordan andre har været i en marginal position.

Til yderligere belysning af de marginale markfelters udbredelse er fremstillet et kort (fig. 7), som viser alle de stabile områder samt de arealklasseændringer, der har fundet sted ved tilgang og afgang af agerarealer. Stabiliteten udtrykker, at det pågældende felt har tilhørt samme arealklasse gennem de godt 100 år, siden de første målebordsblade over egnen blev opmålt i 1869. Kortet er udarbejdet ved at sammenligne de tre udgaver af målebordsbladene fra 1869, 1900/04 og 1950 samt det nye 4 cm kort fra 1971. De marginale landbrugsarealer er her

defineret som de felter, der er gået ud af anvendelsen i landbruget, og som enten er plantet til eller har ligget ubenyttet hen gennem flere år og i de fleste tilfælde er begyndt at springe i lyng. Kortbilledet angiver kun nettoændringerne, og formatet har nødvendiggjort en forenkling af det oprindeligt udtegnede. De enkelte felter på dette kort indeholder således ofte flere delarealer, der er gået ind i eller ud af agerlandet i den forløbne periode; men selv denne grove gengivelse antyder den mosaik af enkeltændringer, der mange steder i Danmark er gået forud for det kulturlandskab, vi iagttager idag.

Kortet illustrerer den store forskel mellem Gadbjerg og Givskud sogne. Medens de stabile arealer tydeligt dominerer i Gadbjerg sogn, bekræftes de tidligere anførte omskiftelser i Givskud. I Gadbjerg har opdyrkingen og nedlægningen af agerarealer været nogenlunde af samme omfang. Tilgangen er dels sket på bekostning af fugtige eng- og mosestrøg, som det fremgår af de mange langstrakte mønstre, og dels ved opdyrkingen af de sidste heder. Afgang af agerland er især samlet i sognets sydøstlige og nordvestlige dele i områder med lav bonitet.

Tilvæksten af ager i Givskud er koncentreret i sognets sydlige del. Det er også her dalstrøgene og tidligere hedemoser, der har afgivet arealer til opdyrkning. Som nævnt viser kortet kun nettoændringerne; der er således arealer i det nu opgivne agerland i vest og nord, der har haft en udvikling fra hede til ager og videre til plantage inden for perioden 1869-1971 — sådanne felter registreres her udelukkende som opgiven ager.

Man kan opfatte opdyrkingen af de sidste hederester som afslutningen af en ekspansionsfase og de første tilplantninger som begyndelsen til en kontraktionsfase for landbrugsarealet. Sammenfald i udbredelsen af de to fænomener angiver, hvor man skal søge landbrugets marginale dyrkningsområder. En tydelig koncentration af læhegn til beskyttelse af de tilbageblevne marker mod ødelæggende muldflugt er en yderligere bekræftelse på deres marginale position.

Landbrugsarealernes anvendelse

Den indbyrdes fordeling af de store afgrødegrupper: korn, roer, græs og grønt samt af brak gennem det sidste hundrede år fremgår af fig. 5 og 6. I Gadbjerg er det samlede landbrugsareal relativt konstant gennem hele perioden 1870-1920, hvorefter der indtræder et 5-10% fald frem mod 1950 til et stabilt leje på lidt over 75% af sognets areal. Kornafgrøderne dækker godt 40% af selve landbrugsarealet helt til 1960, hvorefter de overtager en del af roearealet og i 1973 udgør næsten 60%. Den øvrige udvikling i afgrødesammensætningen i Gadbjerg følger forløbet for hele Jylland med ca. 10% brak og en begyndende dyrkning af roer til grovfoder omkring århundredskiftet. Braklægningen ophørte efterhånden, og frem til 1960'erne optager rodfrugterne et stigende

Gadbjerg og Givskud sogne

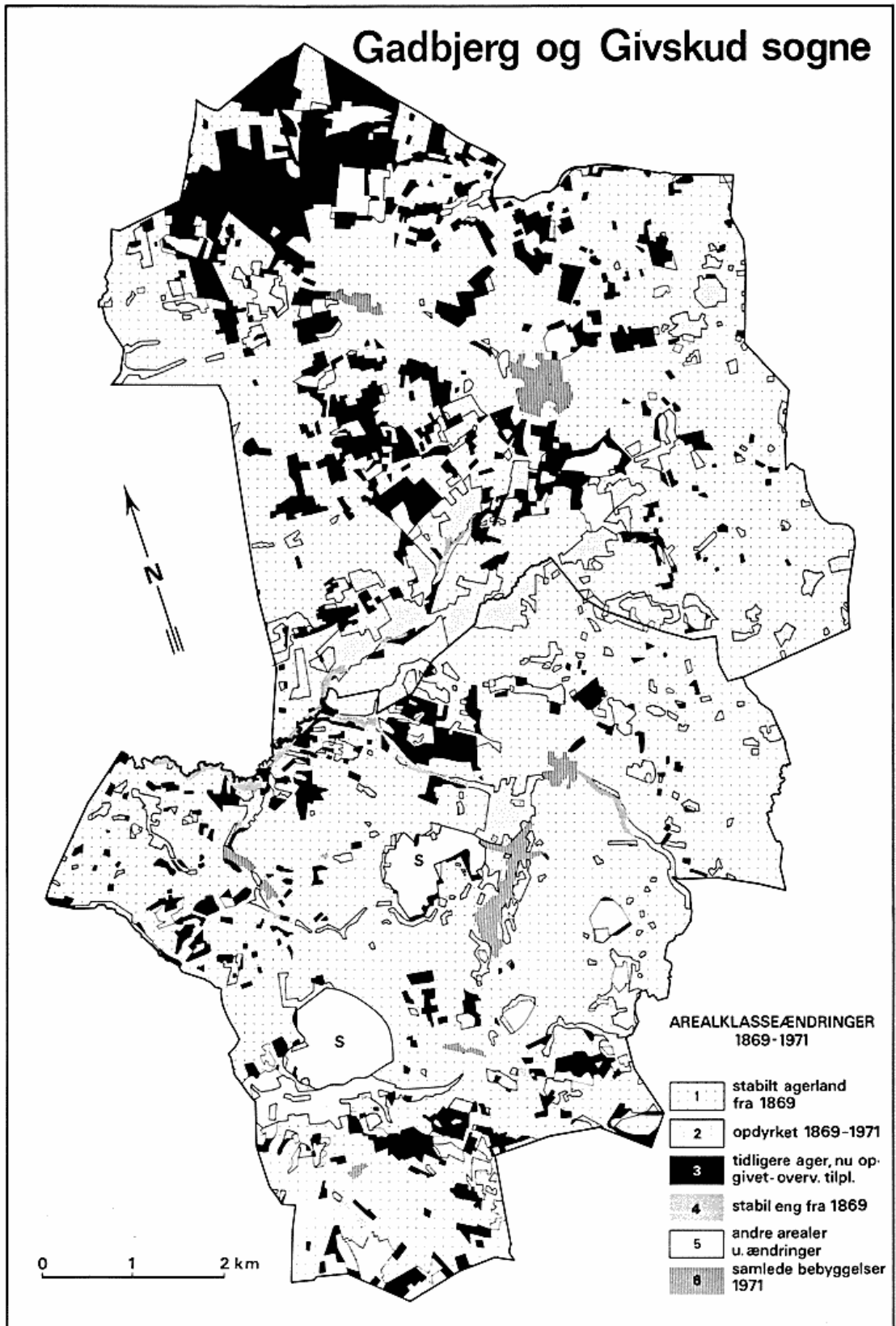

Fig. 7. Stabile og ændrede arealanvendelser 1869-1971. Kortet er udarbejdet ved at sammenholde arealklassernes fordeling på Geodætisk Instituts målebordsblade 1869, 1900-04, 1950 og på 4 cm kortet fra 1971. De stabile områder har haft samme anvendelse gennem hele perioden. I de øvrige felter angives kun nettoændringen til og fra agerarealet.

Fig. 7. The map indicates: 1. Stable land use, i.e. land under cultivation throughout the whole period 1869-1971. 2. Areas reclaimed and included in the arable land 1869-1971. 3. Abandoned farmland, mainly afforested. 4. Stable meadow areas 1869-1971. 5. Areas for which no changes have been recorded 1869-1971. 6. Agglomerated built-up areas 1971.

Fig. 8. Afgrødefordelingen og øvrige arealanvendelse omkring Gadbjerg 1973.

Fig. 8. Land use map 1973 for the region around Gadbjerg. 1. Forest and plantation areas prior to 1963. 2. Plantation established 1963-73. 3.

Border of farm unit. 4. Owned and leased areas under the same management unit. 5. Social fallow. 6. Farmstead and garden. 7. Barley. 8. Oats. 9. Mixed barley and oats crops. 10. Rye. 11. Grass. 12. Swedes. 13. Sugar beets. 14. Potatoes.

areal, der så bliver mere end halveret i det næste tiår. Kartoflerne har aldrig spillet nogen økonomisk rolle i Gadbjerg, hvorimod græsningsarealerne — i videste forstand — har været betydelige foderleverandører i hele perioden omend med aftagende tendens rent arealmæssigt.

I Givskud har ændringerne i det totale landbrugsareal været mere omfattende — en stærk stigning frem til 1880, men fra århundredskiftet et konstant fald fra de tidligere nævnte 87% til godt 60% af sognets areal i 1973. Den procentvise fordeling af afgrødegrupperne i Givskud ligner i store træk Gadbjergs og kornarealens sammensætning efter arter er ganske parallelt gennem hele perioden. Den eneste afvigelse konstateres i kartoffel- og de øvrige rodfrugtarealer, der udgør en større procentdel i Givskud. Men kan undre sig over, at den store forskel i jorbunden ikke viser sig stærkere i afgrødesammensætningen; dette tyder på, at afgrødevalget snarere styres af driftsformen end af det fysiske miljø. De forskellige naturforhold kan dog aflæses i høstudbyttet, som det fremgår af fig. 13.

Analysen af de generelle arealklassers udvikling lader sig gennemføre på grundlag af eksisterende topografiske kort, mens de specielle arealklassers mønstre, f.eks. landbrugsafgrødernes, kun kan fremskaffes i detaljer gennem en land-use kartering. En sådan blev foretaget i Gadbjerg og Givskud sogne i 1973, og et repræsentativt

udsnit af Smidstrup-Gadbjerg-Tosby ejerlag er vist i fig. 8.

Kortet kan groft inddeles i fem zoner fra vest mod øst:

1. Længst mod vest et bælte, der ved udskiftningen primært blev opdelt i øst-vestgående, langstrakte ejendomsenheder. Den dominerende afgrøde er byg, men roer og enkelte græsmarker (i omdrift) findes også. Mod sydvest ses små rektangulære nåletræsplantninger på tidligere markfelter, altså en vis ustabilitet i den landbrugsmæssige udnyttelse.

2. Omkring landsbyen Gadbjerg og sydpå til Tosby er græsarealerne tydeligt dominerende. Det skyldes de mange, fugtige bassiner med stabil græsning, der har været en af de oprindelige lokaliseringsfaktorer for Gadbjerg. Nogle af bassinerne har også leveret tørv til brændsel, men i dag er de alle — med undtagelse af Tosby Mose — drænet og delvis homogeniseret, så de ikke adskiller sig væsentligt fra de øvrige græsarealer ud over en større tørkesikkerhed. De store græsmarker sydvest for Tosby Mose hører dog ikke med til denne fugttype, men ligger hen som lavtydende felter, hvor der i en periode omkring århundredskiftet var plantet rødgran.

3. Det tredje bælte dækker plateauet mellem Gadbjerg og Sejermose-lavningen. Det ligger i samme højde (95-100 m) som området vest for Gadbjerg, men har mere ensartet terræn. Hyppigste afgrøde er byg, men der er også spredte

- 7 byg
- 8 havre
- 9 blandsæd
- 10 rug
- 11 græs
- 12 kålroer
- 13 bederoer
- 14 kartofler

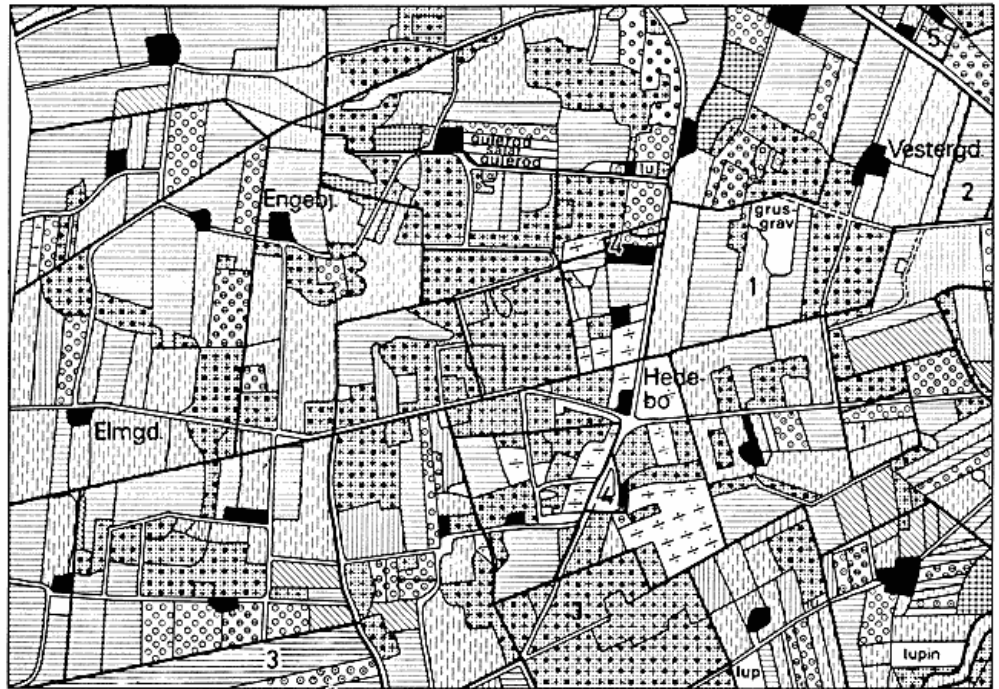

Fig. 9. Afgrødefordelingen og øvrige arealanvendelse i den vestlige del af Givskud sogn syd for Ris 1973.

Fig. 9. Land use map 1973 for the western part of Givskud parish to the south of Ris (see also fig. 8).

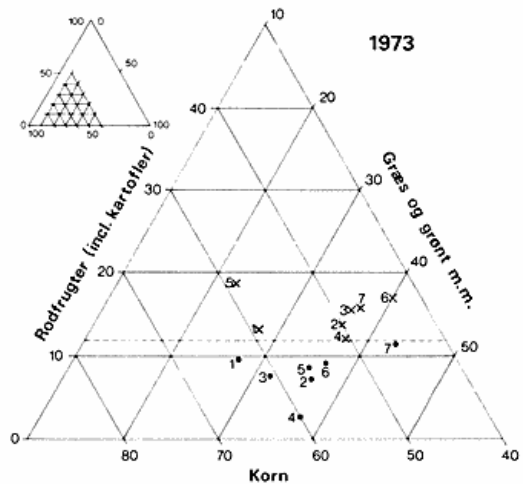
roemarker og et par felter med havre. Ejendomsinddelingen er igen overvejende orienteret øst-vest, men der er her sket udflytninger af gårde.

4. Udgøres af Sejermose-lavningen med de mange græsmarker. De små matrikelenheder i mosen viser, at man i landsbyen har været interesseret i moserne ved udskiftningen for at sikre sig brændsel — et almindeligt mønster på matrikelkortet.

5. Gadbjerg Mark, er igen byg-domineret; driften af jorden koncentrerer efterhånden på et mindre antal brug end det oprindelige.

De enkelte driftsenheder er indrammet af en tyk streg og er uden nummer, hvor de udgør et sammenhængende areal; de øvrige er angivet med et ejendomsnummer på sammenhørende lodder. Arealbenyttelsen afspejler de enkelte brugs driftsform med ret stor tydelighed. F.eks. viser nr. 5, 8 og 16 med deres kombinationer af korn, roer og græs det alsidige eller blandede landbrug. Nr. 9, 10 og 15 har specialiseret sig i bygavl, men det røber ikke i samme grad driftsformen udover, at kvæg kan udelukkes med ret stor sikkerhed. Kortet demonstrerer også, hvilket indviklet mønster der efterhånden kan komme ud af tilkøbs- og forpagtningsforholdene, som eksemplificeret af gård nr. 5.

Arealanvendelsens fordelingsmønstre i Givskud afviger en hel del herfra, og til illustration er udvalgt et område vest for byen og syd for Ris (fig. 9). Dette distrikt er sent opdyrket bortset fra nordvesthjørnet. De fleste brug ligger midt i jordtilliggendet, der oftest er samlet og danner en

•Ejerlag i Gadbjerg sogn ×Ejerlag i Givskud sogn

Fig. 10. Den procentvise fordeling af afgrødegrupperne korn, rodfrugter og græs m.m. i de enkelte ejerlag i forhold til det totale landbrugsareal (se fig. 2).

Fig. 10. The percentage share of the crop groups: cereals, root crops and grass for each township in relation to the total agricultural area (see fig. 2).

nogenlunde regelmæssig polygon. Arealanvendelsen danner et mere broget mønster end på Gadbjergkortet. Byg er den hyppigst forekommende afgrøde, men såvel græs som rodfrugter, der kan iagttages på næsten enhver gårds marker, tyder på blandet landbrug; rene kornbrug findes ikke. De enkelte marker er gennemgående mindre end

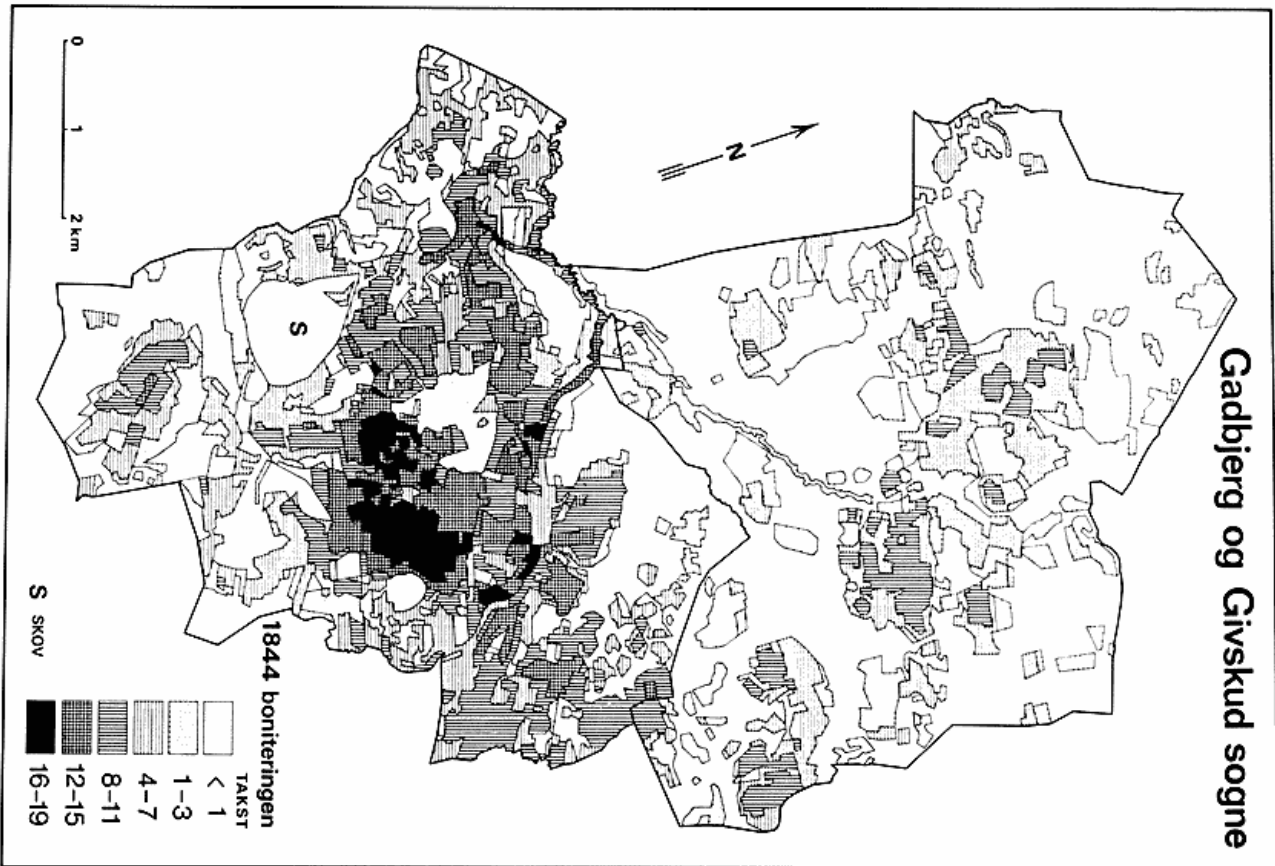

Fig. 11. Klassifikation af arealerne efter bonitet på grundlag af jordbundstaksningen 1820 til brug for matriklen 1844.

Fig. 11. Classification of areas according to quality (up to value 24) based on the cadastral map from 1844.

omkring Gadbjerg. Dertil kommer, at et næsten sammenhængende bælte nord-syd gennem kortet er domineret af tilplantede landbrugsarealer, der blev opdyrket for ca. hundrede år siden. Over resten af området er der også mindre, tilplantede felter, og i 1973 kunne man konstatere store ubenyttede marker omkring Hedebo som yderligere tegn på dette områdes marginale position som landbrugsareal; en del af de opgivne jorder syd for Hedebo blev allerede tilplantet i den følgende vinter 73/74. Mange levende hegn omkring de resterende marker viser, at jorden må beskyttes mod muldflugten, og den lave bonitet understreges tillige af enkelte arealer med lupin.

Afgrødefordelingen i de enkelte ejerlag er optalt på land-use kortet for 1973, og resultatet er indført i trekantsdiagrammet fig. 10. Det viser, at størrelsen af bl.a. rodfrugtarealet (inkl. kartofler) skiller de to sogne, Gadbjerg-ejerlagene har gennemgående mindre end 10% af landbrugsarealet med rodfrugter, mens disse afgrøder optager 12-20% i Givskud sogn. Til gengæld er en større andel af arealet tilsået med korn i de fleste ejerlag i Gadbjerg. Man må dog tage de meget varierende

størrelser af de administrative enheder i betragtning ved en vurdering af dette materiale og være opmærksom på, at selv mindre ændringer kan forrykke billedet i de små ejerlag.

Mål for jordens værdi

Variationerne i jordens dyrkningsværdi, der for hovedpartens vedkommende er betinget af jordbundens kvalitet afspejles i forskellige numeriske størrelser, hvoraf tre præsenteres nedenfor.

1. Jordboniteringen til matriklen af 1844. Ved en taksering af landets jorder tilstræbte man at udtrykke jordens værdi i tal, der var proportionale med dens afkastningsevne. Hovedvægten blev lagt på jordens fysiske egenskaber. De bedste jorder fik takst 24, og de øvrige takseredes i forhold hertil. Prøvegravningerne lå ret tæt, mindst én for hver to td. land, hvilket gav et meget differentieret billede, og hele dette talmateriale blev skrevet ind på matrikelkortene. Permanente græsarealer, f.eks. overdrev samt hede-, mose- og kærarealer, blev ikke takseret efter jordens beskaffenhed, men efter antallet af græssende kreaturer, hvad der førte til lave

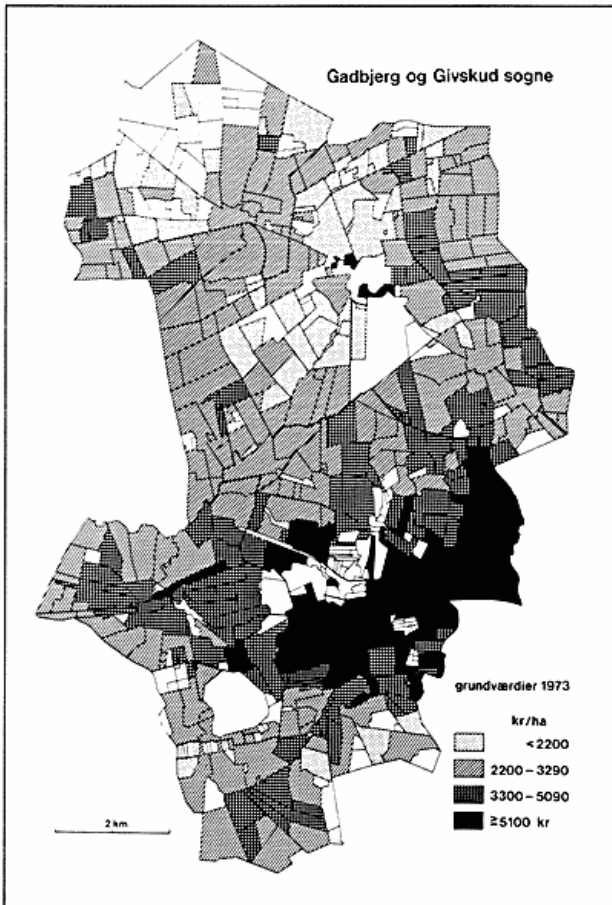

Fig. 12. Klassifikation af landbrugsarealernes grundværdi pr. ha efter 15. alm. vurdering 1973.
 Fig. 12. Classification of farmland according to assessment of land-tax 1973.

takster, ofte kun brøkværdier. Engene takseredes noget højere, omkring 3. Denne takseringsform kan give et skævt billede af jordens bonitet, idet mange sådanne arealer ved senere opdyrkning har vist større ydeevne end den, der svarer til taksterne. Boniteringen fra Matriklen af 1844 forblev beskatningsgrundlag i ca. 60 år, indtil jordens afkastningsevne havde ændret sig så meget på grund af dræning, mergling og opdyrkning, at den ikke længere kunne bruges som målestok.

Takseringen af jordene i Gadbjerg og Givskud sogne foregik allerede i 1820, og et sammendrag er præsenteret i fig. 11. Ved klassifikationen er takster under én udskilt for sig; disse lavt boniterede arealer omfatter hedeområderne og de fleste moser. I Gadbjerg sogn er ingen jorder takseret højere end 20, i Givskud er 12 maksimum. De højt boniterede arealer koncentrerer sig omkring Gadbjerg-Tofthøj. Overalt gælder det, at de marker, der ligger i og umiddelbart omkring landsbyerne, er takseret relativt højere end de mere perifere.

Dette kan være noget oprindeligt og dermed en loka-

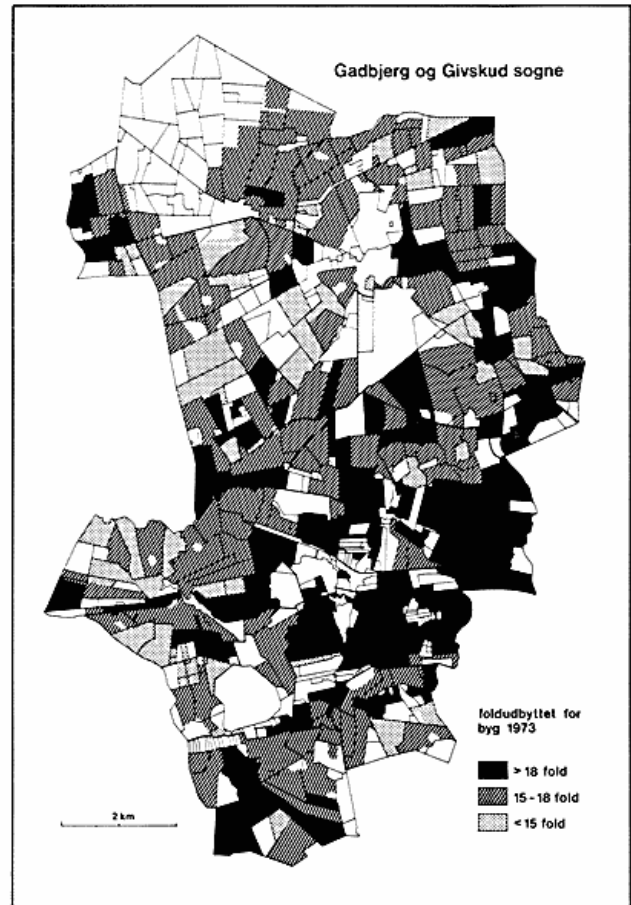

Fig. 13. Landbrugsjordens afkastningsevne udtrykt ved udbyttet af byg pr. td land (fold) i 1973 ifølge interviews.
 Fig. 13. Yields in hkg of barley per td land (o.55 ha) 1973 according to interviews.

liseringsfaktor for bebyggelsen, men det kan ikke udelukkes, at zoneringsen er forstærket gennem lang tids dyrkning som følge af en større næringsstofftilførsel til de arealer, der lå nærmest gårdene (staldgødning, affald).

2. Ved lov fra 1903 afløstes hartkornsberegningen af »vurdering til ejendomsskyld«, der er foretaget på grundlag af handelsværdien, hvori også indgår andre faktorer end jordens afkastningsevne. I egne, hvor landbruget ikke skal konkurrere med andre former for arealanvendelse, er der dog grund til at tro, at vurderingen stort set er proportional med værdien som landbrugsjord, altså boniteten. I fig. 12 er landbrugsjorden klassificeret efter grundværdien/ha ifølge 15. almindelige vurdering fra 1973. Hvide felter betegner enten jord i anden anvendelse eller jord, der tilhører ejendomme, der har udensogns ejere. Højest vurderede er Gadbjerg-Refstrup-Tofthøj-Kuldbjergområdet.

3. Foldudbyttet, dvs. udbyttet i hkg pr. td. land, er et mål for jordens produktivitet. Kortet fig. 13 over foldudbyttet for byg i 1973 viser, at fordelingsmønsteret i store

træk stemmer overens med hartkorns- og grundskyldsvurderingerne; dog afsløres det, at oprindeligt perifere områder som Gadbjerg Mark og dele af Rostrup har vist sig at have høj dyrkningsværdi. Store udbytter forekommer i samtlige ejerlag, men de største, sammenhængende arealer ses i de gamle kærneområder. De højeste foldudbytter blev opgivet i Gadbjerg ejerlag til 28 fold. Det skal bemærkes, at fladesignaturerne dækker ejendommens hele tilliggende incl. f.eks. plantage, mens udbyt-tallene kun stammer fra den del af jorden, der dyrkes. Hvide felter er enten jord i anden anvendelse eller landbrugsjord, hvorom oplysninger mangler, eller som tilhører bedrifter med så spredt tilliggende, at et enkelt tal ikke bør anvendes som udtryk for hele driftsenhedens areal. Foldudbyttet er i det hele taget vanskeligt at arbejde med som bonitetsindikator, da gødningstilførsel og jordbehandling har stor indflydelse på det. Desuden svinger det fra år til år efter vejrliget; 1973 betegnedes af mange som et tørt år.

Ejendoms- og bedriftsstruktur

Oplysninger om de enkelte brug er hentet fra officielle kilder: topografiske kort, matrikelkort og ejendomsvurderingslister fra 1969 og 1973, men også gennem arbejde på stedet, arealkartering og interviews. Derved blev det muligt at finde frem til samtlige landbrugsejendomme, deres størrelse, placering og driftsforhold i 1973.

På kortet fig. 14 over sogne og ejerlag er alle ejendomme, der i vurderingslisterne fra 1973 er opført som landbrugsejendomme, markeret ved et kvadrat med signatur for størrelsesklasse. Placeringen er så vidt muligt i overensstemmelse med 4-cm kortene, og klassifikationen følger Danmarks Statistiks for landbrugsbedrifter.

Det mest regelmæssige fordelingsmønster findes i Gadbjerg ejerlag. Her ligger de fleste gårde endnu i landsbyen, og både de og udflyttergårdene tilhører størrelsesklassen 10-20 ha, kun enkelte er større. Mod øst, på Gadbjerg Mark, ses en koncentration af ejendomme under 10 ha, de tidligere nævnte husmandsbrug

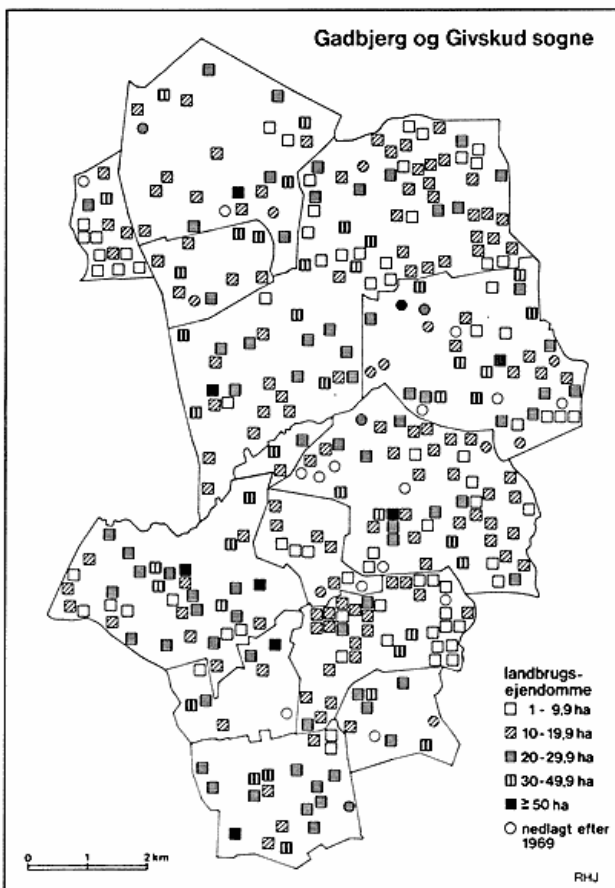

Fig. 14. Landbrugsejendomme klassificeret efter deres nettoareal ifølge ejendomsvurderingslisten 1969 og 1973.

Fig. 14. Net areas of the registered holdings according to assessment lists 1969 and 1973. Circles indicate holdings with no farming after 1969.

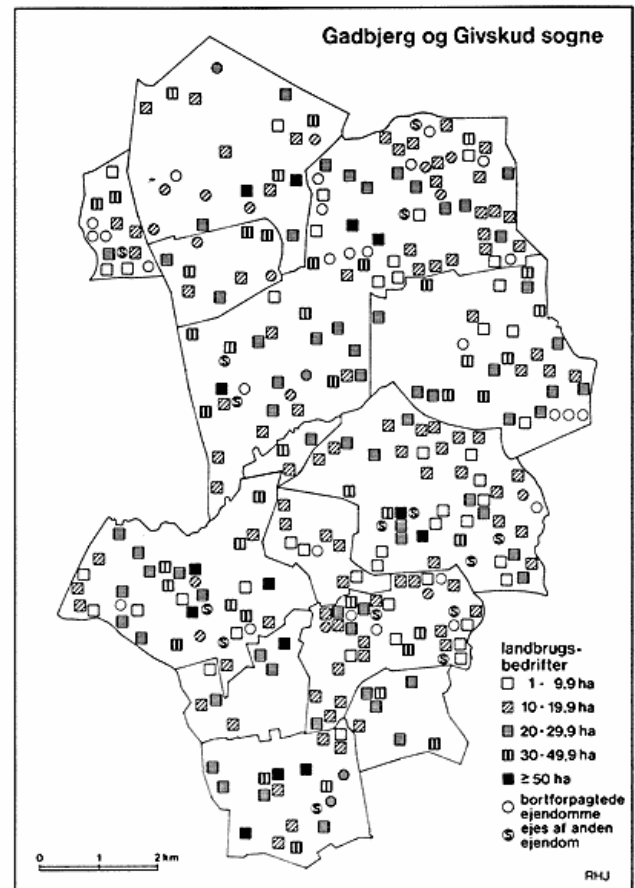

Fig. 15. Landbrugsbedrifter klassificeret efter det totale benyttede areal ifølge interviews 1974.

Fig. 15. The total agricultural area of worked holdings. Circles indicate holdings whose land is farmed out or sold.

på det oprindelige overdrev. Et lignende spatialt fordelingsmønster har Smidstrup og Tofthøj ejerlag, men her er gårdene gennemgående større — mange i gruppen 20-30 ha — og de perifert beliggende, mindre brug har op til 20 ha, muligvis på grund af jordens lavere bonitet. De øvrige ejerlag er præget af sen kolonisation som følge af hedeopdyrkningen og har derfor en oprindelig spredt bebyggelse med ejendomme midt i deres jordtilliggende. De oprindelige dyrkningsområder udskiller sig dog ved deres større andel af brugene mellem 30 og 50 ha. De små brug i Refstrup ejerlag er statshusmandsbrug, udstykket fra Refstrup Hovedgård i 1950.

Forordningsdiagrammerne over ejendomsstørrelser (fig. 16) viser, at småbrugene i Gadbjerg sogn har en koncentration omkring 8 ha, mens de fleste gårde ligger mellem 13 og 19 ha. For Givskud sogn ligger de tilsvarende ophobninger ved henholdsvis 8-11 ha og 14-21 ha, og da der efter Danmarks Statistiks klassifikation går grænser gennem begge disse koncentrationer, bliver en ensartet brugsgruppe fordelt på 2 klasser, hvorved kortets spatiale mønster antyder en større variation, end materialet rummer.

Den historiske udvikling i antallet af ejendomme afspejler opdyrkningsforløbet og kan bl.a. belyses ud fra »Tabeller over Hartkornets Fordeling« fra slutningen af 1800-tallet og Vurderingen til Grund- og Ejendomsskyld efter 1904. Her skelner man mellem »gårde« og »huse med jord« ud fra hartkornsværdien af deres tilliggende, og uanset om ejendommen er en oprindelig gård eller et senere oprettet husmandsbrug.

Til belysning af udviklingen i antallet af ejendomme anføres opgørelser for repræsentative år for de to sogne:

	Gårde (1-12 td.htk.)		Huse med jord (<1 td.htk.)	
	Gadbjerg	Givskud	Gadbjerg	Givskud
1688	35	19	4	6
1844	75	30	74	60
1873	80	30	105	135
1895	83	30	108	152
1909	85	28	99	151
1932	85	29	108	164
1945	86	26	107	171
1960	92	24	98	167
1965	91	24	92	157

Tabel 1. Indtil 1904 var den nedre grænse for huse med jord 1 fjerdingkar hartkorn, derefter 1 td. land. Talene for gårde og huse i 1688 er kun delvis sammenlignelige med de øvrige på grund af en anden vurdering. Kilder: Henrik Pedersen: De danske landbrug 1688, 1926. Sogneprotokoller for Gadbjerg og Givskud sogne 1844, Matrikeldirektoratet. Tabeller over Hartkornets Fordeling, 1873 og 1895. Vurdering af landets faste ejendomme, diverse årgange. Danmarks Statistik.

Ingen af sognene har gårde over 12 tdr. hartkorn. I Gadbjerg er antallet af middelstore gårde steget indtil 1960, mens husene kulminerede i 30'erne. Dette skete i Givskud i 1945; gårdantallet er her gået lidt tilbage i hele dette århundrede. Det skal bemærkes, at ændringen i

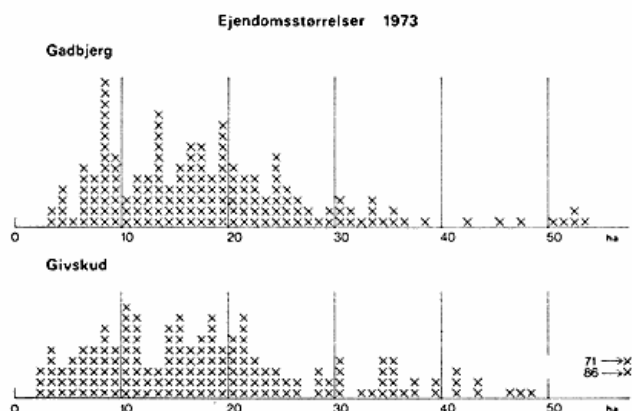

Fig. 16. Fordelingsdiagrammer over landbrugsejendommens tilliggende i de to sogne.

Fig. 16. Distribution diagrams of the areas belonging to the registered holdings.

vurderingsmåde kan medføre et tilsyneladende fald i antal huse efter 1904, da brug, vurderet til 1 fjerdingkar htk. på god jord, kan have et tilliggende på mindre end 1 td. land, hvorved de udgår af tællingen. Dette er tilfældet i Gadbjerg. Mens de to sogne i 1965 havde samme totale antal ejendomme, viser fordelingen efter hartkorn, at Gadbjerg har lige mange gårde og huse, hvorimod den lavere hartkornsvurdering i Givskud medfører, at forholdet mellem antal gårde og huse er ca. 1 til 6.

På fig. 14 er ejendomme, der er ophørt med landbrug siden 14. alm. vurdering i 1969, afbildet som cirkler. Det drejer sig om 14 ud af 170 i Gadbjerg og 17 ud af 185 i Givskud sogn. De optræder særlig hyppigt i den nordlige del af Tofthøj ejerlag og i Givskudlund; her har Løveparken beslaglagt 6 tidligere landbrug. Omkring halvdelen af de opgivne brug er under 10 ha.

Interviews med landmændene oplyste, at der forekommer udbredt til- og bortforpagtning, og da disse ofte omfatter totale jordtilliggende, bliver antallet af driftsenheder mindre end antallet af ejendomsenheder. Mens gårdforpagtning aldrig har krævet officiel tilladelse, blev delforpagtning i form af samdrift af forpagtet jord — hele tilliggende uden bygninger — med egen ejendom først lovlig i 1963, da indavlspligten bortfaldt. I 1967 udvidedes tidsbegrænsningen fra 8 til 15 år, og i 1973 tillodes samdrift af flere end to ejendomme op til 200 ha og sammenlægning af flere end to ejendomme op til 100 ha. Samme år indførtes, efter EF-direktiv, en afstandsgrænse på 15 km mellem jorde i samdrift.

Kortet fig. 15 er udarbejdet efter samme principper som fig. 14, men kvadraterne angiver her størrelsen af de funktionelle enheder, landbrugsbedrifterne. Cirklerne angiver de ejendomme, der ikke har selvstændig funktion, enten fordi al jord er bortforpagtet, eller fordi de er købt sammen med en anden ejendom. De ejendomme, der bliver tilbage, driver forpagtningsjorden sammen med deres egen, hvorved deres driftsareal forøges; dog

forekommer også forpagtning til og fra udensogns landmænd.

I alt er 61 landbrugsejendomme i de to sogne ophørt med selvstændig drift, hvorved mange af de tilbageblevne er rykket op i en højere størrelsesklasse, og deres fordelingsmønster er blevet mere ujævnt. I Givskud drives nu kun 19 af i alt 37 ejendomme under 10 ha, i Gadbjerg 28 af 39. Klassen 10-20 ha viser en tilsvarende absolut forskel, mens 20-30 ha har en mindre nedgang. Antallet af bedrifter over 30 ha er derimod forøget.

Tabel 2. Antal landbrugsejendomme og bedrifter i 1973 - angivet i procent

Brugsstr. i ha	Givskud		Gadbjerg		Give kommune	Vejle amt	Danmark
	ejendomme	bedrifter	ejendomme	bedrifter			
① - 9,9	23,2	15,6	23,8	20,2	21	32	31
② 10-19,9	39,3	35,3	39,6	37,5	31	31	29
③ 20-49,9	36,7	45,0 ¹⁸⁰	33,5	36,0 ¹⁷³	42 ¹⁷³	30 ¹⁶¹	32 ¹⁶¹
④ 50-	1,3	4,1	3,1	6,5	6	7	7

Kilder: 15. alm. ejendomsvurdering 1973. Statistiske Efterretninger 1974, 46. Interviews 1974.

Forskydningerne fremgår af søjlediagrammet fig. 17 og tabel 2, der indeholder bedrifternes størrelsesfordeling i hele Give kommune, Vejle Amt og hele landet. Sammenlignet med de større administrative enheder har de små brug en lille relativ andel i Gadbjerg og Givskud. Landstallene viser omtrent lige mange bedrifter i de tre laveste størrelsesklasser, det samme gælder for Vejle amt, der omfatter både øst- og vestjyske landskaber, mens Give kommune har en koncentration i de mellemste klasser. En lignende fordeling ses i Gadbjerg, og tendensen er yderligere forstærket i Givskud med godt 80% mellem 10 og 15 ha. Årsagerne til disse forskelle ligger i en kombination af fysiske og historiske forhold. De vestjyske jorders lave bonitet har ikke fristet til dannelse af egentlige storbrug (godser), mens omvendt et husmandsbrug må have et langt større tilliggende end i Østdanmark for at give et tilstrækkeligt udkomme, og i jordbundsmæssig henseende er Givskud at betragte som et vestjysk område med få store og få små brug.

Tabel 3. Samdrevet jords andel af landbrugsejendommens totalareal

	Gadbjerg	Givskud
Brug m. tilforpagtning	26 %	31 %
Samejede brug	13 %	6 %
Samdrevet jord i alt	39 %	37 %

Det var tydeligt, at året 1973 lå i en dynamisk periode. Mange, især ældre landmænd, betragtede deres brug som værende under afvikling, og flere af de yngre havde arbejdskraft og teknisk kapacitet til en udvidelse og ventede kun på suppleringsjord; udviklingen mod færre og større enheder vil altså sandsynligvis fortsætte.

Den udbredte samdrift medfører, at bedrifternes tilliggende ofte kommer til at bestå af flere adskilte arealer.

Tabel 4. Tilforpagtet areal og antal implicerede brug fordelt på brugsstørrelser

Brugsstr. i ha	ha tilforpagtet		antal brug		ha pr. brug	
	Gadbjerg	Givskud	Gadbjerg	Givskud	Gadbjerg	Givskud
- 9,9	1,8	2,5	2	1	0,9	2,5
10-19,9	26,5	15,5	8	6	3,3	2,6
20-49,9	118,7	103,2	15	15	7,9	6,9
50-	51,8	44,1	4	4	13,0	11,0
I alt:	198,8	165,3	29	26		

Eksempler på komplicerede jordfordelingsmønstre er vist for Gadbjerg ejerlag i fig. 8, mens fig. 18 afbilder sammenlagte og samdrevede arealer i hele området. Den kompakte arrondering, der tilstræbtes ved udskiftningen, og som kan ses på ældre matrikelkort, er splittet op, fordi landmænd, der ønsker tillægsjord, må tage den, hvor udbuddet er.

Ejendomme og bedrifter 1973

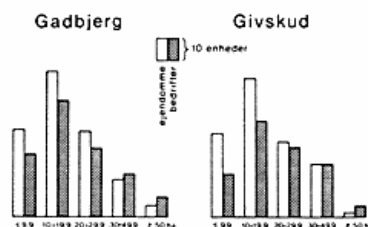

Fig. 17. Søjlediagrammer over ejendomme og bedrifter 1973 fordelt på størrelsesklasser.

Fig. 17. Number of registered holdings and worked holdings classified according to size.

Driftslederens alder og arbejdsindsats

Da ændringerne i brugs- og arealstruktur sker på landmændenes eget initiativ, er der grund til at antage, at processen er påvirket af visse socioøkonomiske forhold som alder, arbejdskraftressourcer og investeringskapital. Ifølge undersøgelsen synes alderen at spille en rolle i alle de nævnte sammenhænge. Gennemsnitsalderen for aktive landmænd ligger i begge sogne omkring 50 år. I tabel 5 er anført tre aldersgrupper: under gennemsnittet har vi de yngre og helt unge, de 50-66-årige repræsenterer den etablerede gruppe, der oftest har valgt og investeret i en bestemt driftsform og derfor udgør det stabile element i landbrugsbefolkningen. Endelig er landmænd på 67 år og derover samlet i en gruppe for sig, der har et vist økonomisk fundament i folkepensionen, men ønsker at blive i erhvervet.

Tabel 5. Driftsenhedernes procentvise fordeling på aldersklasser

Brugsstr. i ha	< 50 år		50-66 år		> 67 år	
	Gadbjerg	Givskud	Gadbjerg	Givskud	Gadbjerg	Givskud
- 9,9	17	10	18	11	38	36
10-19,9	32	27	43	44	31	45
20-49,9	46	54	33	44	23	18
50-	5	9	6	-	7	-
Antal brug med tilbygninger:						
	36	37	20	13	1	-

Størrelsesgrupper, der omfatter mere end 1/3 af aldersklassens driftsenheder, er fremhævet i Tabel 5 ved indramning og viser, at flertallet af de større brug drives af yngre landmænd, og at der sker en forskydning op

gennem aldersklasserne, således at pensionisterne gennemgående sidder på små brug. Sammenholdt med forpagtningsoversigten kunne det tages som en bekræftelse på, at jorden efterhånden vil samles hos yngre landmænd på relativt store bedrifter.

Samme tabel giver en oversigt over aldersfordelingen hos dem, der inden for den seneste tid har ladet foretage om- og tilbygning. Gennemsnitsalderen er her 42 år og understreger yderligere koncentrationen af ressourcer hos de yngre. Hyppigst drejer det sig om modernisering af stalde eller nybygninger i forbindelse med specialisering i en bestemt produktionsgren.

Med alderen følger en variation i arbejdsevne, som er vanskelig at vurdere, hvorimod der er klare forskelle i arbejdsindsats — ofte med konsekvenser for driftsformen — mellem de landmænd, der udelukkende er beskæftiget på bruget, og dem, der også har arbejde udenfor.

Arbejdskraftressourcerne i de fungerende bedrifter kan klassificeres i heltids-, deltids-, fritids- og feriearbejde som vist på kortet fig. 19. En heltidslandmand anvender al sin arbejdskraft i bruget og finder den bedst aflønnet på denne måde. Mange i denne gruppe anførte ved interviewet, at de havde 365 arbejdsdage om året, bl.a. fordi de var alene om arbejdet. En deltidslandmand supplerer sin indtægt ved arbejde uden for bedriften for at opnå en acceptabel levestandard — oftest ved et fuldtidsjob i industrien, enten på stedet eller i en af de større byer i nærheden. Som fritidslandmand er anført brugere, der har hovederhverv uden for landbruget, hyppigt i den tertiære sektor. Dette kan sætte dem i stand til at investere i kapitalkrævende driftsformer, f.eks. med fine besætninger og stærk mekanisering, og deres brug kan være overordentlig effektive. Feriebrugene har ren rekreativ funktion, og arbejdet udføres overvejende af en maskinstation; der investeres ofte i modernisering af beboelsesbygningerne.

Ved denne klassifikation er der taget hensyn til beslutningstagernes status, men i de fleste bedrifter i de tre første grupper trækkes der også på familiens arbejdskraft. Fremmed medhjælp anvendes på enkelte større brug, eller hvor brugeren er delvis uarbejdsdygtig.

Begge sogne har ca. 75% heltidsbrug, resten domineres i Gadbjerg af deltidsbrug, i Givskud af fritids- og feriebrug, fig. 19. De forholdsvis få feriebrug svarer ikke til det antal landbrugsejendomme, der er erhvervet til sommerboliger; de fleste af disse har fået ophævet landbrugspligten, og dertil hører en del af de med cirkler angivne ejendomme på fig. 14.

Driftstyper

Alle danske landbrug producerer på et højt teknisk niveau med salg for øje. De enkelte driftstyper kan karakteriseres ved såvel sammensætningen som størrelsen af produktionen. Dette bliver dog ret kompliceret at arbejde med, bl.a. fordi de fleste afgrøder er mellem-

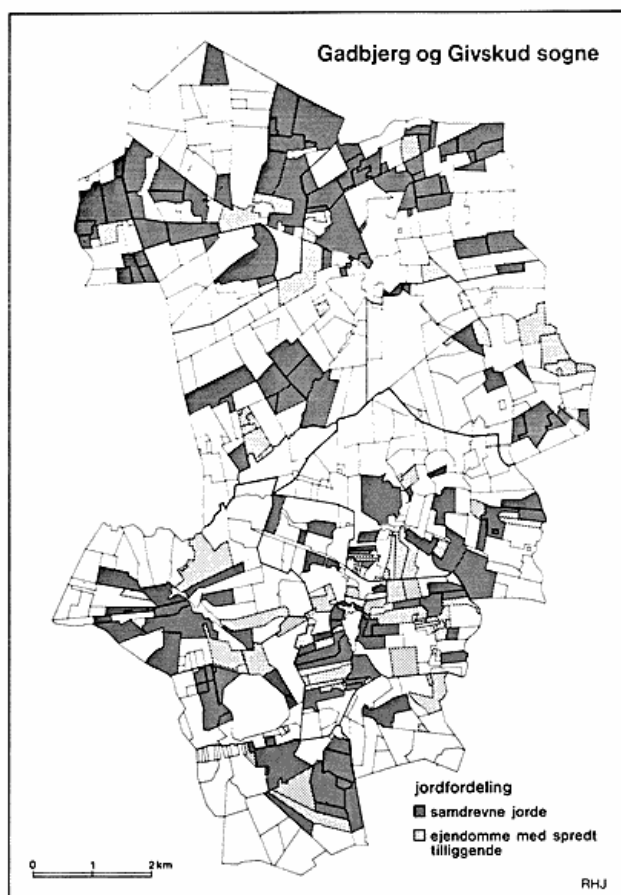

Fig. 18. Forenklet matrikelkort med markering af samdrevne og sammenlagte ejendomme samt ejendomme med adskilte jorde.

Fig. 18. Simplified cadastral map. 1. Areas in joint operation. 2. Single holdings with dispersed areas.

produkter i den animalske produktion og omsættes internt i bedriften. Som operationel definition er her alene valgt husdyrholdets sammensætning, specielt med hensyn til kvæg og svin, da det udtrykker noget både om produktion og arbejdsindsats i et brug. Følgende typer opstilles: Brug med blandet drift (både kvæg og svin), rene kvægbrug, rene svinebrug og brug uden kvæg og svin. Beliggenheden af disse brugstyper ses på kortet fig. 20.

Det blandede og alsidige landbrug med kvæg, svin og foderafgrøder har en hundredårig tradition og en fast opbygget infrastruktur med bl.a. afsætningsorganisationer og servicefunktioner. Denne driftstype er udbredt over hele området og registreredes på 178 af de 254 adspurgte driftsenheder, hvoraf de, der har planer om en specialisering i de nærmeste år, har fået en særlig signatur på fig. 20. Den traditionelle kombination af malkekvæg med eget opdræt, sohold og slagtesvin er bevaret på ca. 1/3 af disse blandede brug. Resten har udskudt en eller flere produktionsgrene, hyppigst soholdet, men også specialisering i smågriseproduktion finder

sted. Sjældnere forekommer kombinationer med egentlig fedekvæg, og sådanne brug er oftest under omlægning.

Engstrækningerne har traditionelt begunstiget kvægbruget — kun få og ældre landmænd kunne dog berette om egentlig studefedning — og med traktorenes indførelse henligger nye arealer, f.eks. skråninger med en vis stejthed i Smidstrup, nu også med permanent græs. Endelig blev den afgrøderotation, der følger med produktion af grovfoder, samt tilførselen af staldgødning anført som en fordel for dyrkningen af sådanne jorder. De specialiserede brug foretrækker også kvægavl frem for svineavl. Disse kvægbrug ligger i størst antal i det vestlige Smidstrup, det nordlige Tofthøj og i Givskud ejerlag. 80% af dem er under 30 ha, en interessant overensstemmelse med resultater fra Det landøkonomiske Driftsbureau (1972), der konkluderer, at kvæghold er mest konkurrencedygtigt på bedrifter af denne størrelse.

Svinebrugene har en koncentration omkring Gadbjerg — Tofthøj, hvis lerede jorder begunstiger bygavlen. 2/3 af alle specialiserede svinebrug er mindre end 20 ha.

Ingen af de hidtil omtalte brug havde planer om helt at

opgive dyrene. Den rene planteavl uden husdyr er ny på egnen og især knyttet til brug, hvor driftslederen har begrænset arbejdstid. De få brug med »andre dyr« har enten hesteopdræt eller gæs og ænder.

Til belysning af forhold, der formodes at have indflydelse på valget af driftstype, er de fire nævnte sammenstillet med arealstørrelse, beskæftigelsesform og landmandens alder i Tabel 6.

I overensstemmelse med, at den blandede drift er en grundtype, hvoraf de andre kan afledes, er langt den talstærke kombination det blandede heltidsbrug på mellemstore bedrifter, hvis ejere er under 67 år. Arealmæssigt afviger denne grundtypes spredning fra den totale størrelsesfordeling af bedrifter (Tabel 2) derved, at der er forholdsvis færre i den mindste gruppe, da de vanskeligt kan honorere kvægsektorens arealkrav. Det ses desuden, at næsten alle brug over 50 ha har blandet drift.

Den blandede driftstype kræver en stor arbejdsindsats året rundt og på alle ugens dage; deltidslandmænd ses derfor fortrinsvis på små brug med ganske få køer, og fritidslandmænd findes så godt som ikke i denne

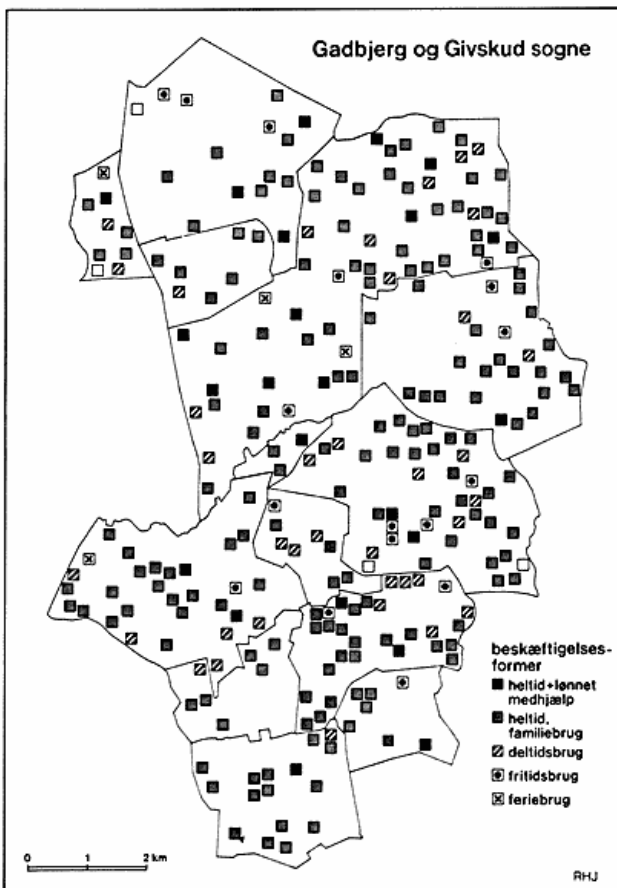

Fig. 19. Driftslederens beskæftigelsesform.

Fig. 19. The owner's occupational status: 1. Full-time farmers with assistance. 2. Full-time farmers. 3. Part-time farmers. 4. Spare-time farmers. 5. Recreational farm.

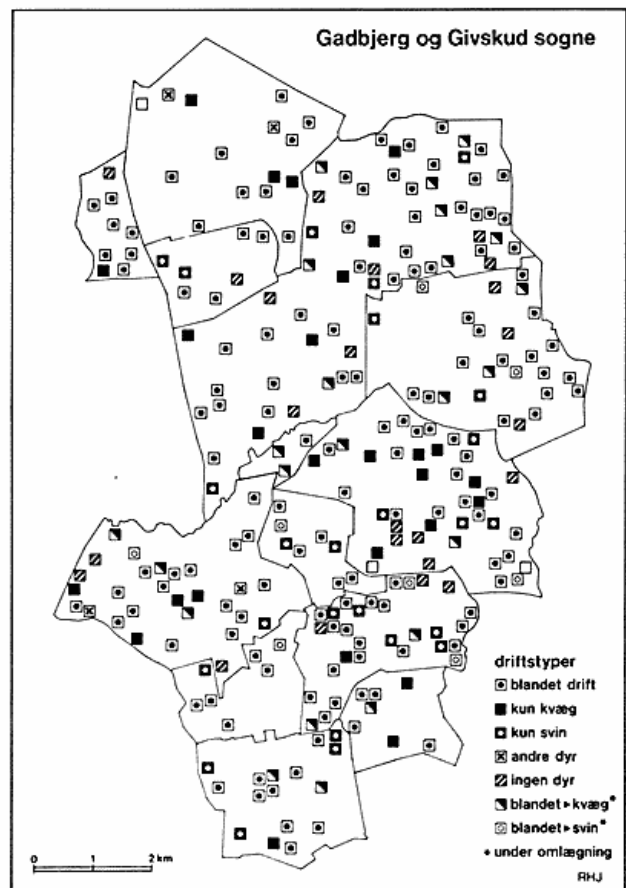

Fig. 20. Driftstyper på grundlag af kvæg- og svinehold.

Fig. 20. Type of operation. 1. Mixed farming. 2. Cattle only. 3. Pigs only. 4. Other livestock. 5. No livestock. 6. Mixed farming changing towards cattle. 7. Mixed farming changing towards pig farming.

Tabel 6. Driftstyper. Samklassifikation med areal, arbejde og alder

	Blandet					Kun kvæg					Kun svin					Ingen dyr				
	Brugsstørrelse				i alt	Brugsstørrelse				i alt	Brugsstørrelse				i alt	Brugsstørrelse				i alt
①	②	③	④	①		②	③	④	①		②	③	④	①		②	③	④		
Gadbjerg																				
Heltids	5	28	40	7	80	3	3	3	-	9	3	4	3	1	11	1	2	-	1	4
Deltids	6	2	2	-	10	2	2	1	-	5	3	3	-	-	6	1	1	-	-	2
Fritids	-	-	1	-	1	2	2	1	-	5	-	-	-	-	-	1	4	-	-	5
I alt	11	30	43	7	91	7	7	5	-	19	6	7	3	1	17	3	7	-	1	11
%	12	33	49	8	100	37	37	26	-	100	35	41	18	5	100	27	63	-	9	99
-50 år	4	8	20	3	35	2	4	4	-	10	3	5	2	-	10	1	2	-	1	4
50-67 år	5	20	21	3	49	4	3	1	-	8	2	1	-	1	4	1	4	-	-	5
67-	2	2	2	1	7	1	-	-	-	1	1	1	1	-	3	1	1	-	-	2
Givskud																				
Heltids	2	26	44	3	75	-	2	3	1	6	1	1	4	-	6	2	2	-	-	4
Deltids	3	7	1	-	11	-	-	-	1	1	2	-	-	-	2	-	-	-	-	-
Fritids	-	-	1	-	1	-	2	-	-	2	-	-	-	-	-	4	2	2	-	8
I alt	5	33	46	3	87	-	4	3	2	9	3	1	4	-	8	6	4	2	-	12
%	6	38	53	3	100	-	44	33	22	99	37	12	50	-	99	50	33	17	-	100
-50 år	2	11	24	3	40	-	2	3	2	7	1	1	3	-	5	3	2	2	-	7
50-67 år	1	18	21	-	40	-	1	-	-	1	2	-	-	-	2	1	1	-	-	2
67-	2	4	1	-	7	-	1	-	-	1	-	-	1	-	1	2	-	-	-	2
Alder uoplyst for ét brug																				

kategori. Derimod har flertallet af de ældre landmænd bevaret denne blandede drift.

Landmænd som beslutningstagere

Landmanden skal tilsyneladende kende en lang række variable — fysiske, økonomiske, markedsmæssige og politiske — for at kunne træffe det rigtige valg. I praksis er disse forhold i stor udstrækning integrerede, idet der gennem lang tid er oparbejdet en infrastruktur, der passer til mælke- og svineproduktion. Beslutningerne præges derfor ofte af en tradition, som landmændene kan basere sit valg på uden at overveje hver enkelt faktor.

En driftstype, der integrerer en god markrotation, passende til arealets fysiske betingelser med et produktivt husdyrhold, hvis staldgødning sammen med handelsgødning kan erstatte de næringsstoffer, der fjernes fra jorden, er ideel i de fleste områder, og især hvor jordens kvalitet kræver hensyntagen. Der skal en velovervejet og helst langsigtet beslutning til, før den ændres. Kortvarige prissvingninger modsvares derfor ikke af hurtige ændringer i den blandede driftstype, der økonomisk er baseret på, at der stadig vil være et marked for dets produkter uanset priser.

En række af de hidtil anførte oplysninger er skaffet ved interviews og ikke ved direkte måling, men er dog af så målbar karakter, at de kan anvendes som datagrundlag (udbytter, antal husdyr, alder), selv om man ikke kan udelukke fejlopfattelser.

Det spørgeskema, der blev brugt ved undersøgelsen, havde desuden rubrikker med plads til udtalelser, der

kunne belyse landmandens baggrund for valg af driftstype eller ønske om omlægning.

Sådanne svar viser den adspurgtes syn på en sag og er derfor mere subjektive. De medtages her, fordi de kan afsløre nogle tendenser, som beror på menneskelige beslutninger, men som endnu ikke kan opgøres i tal.

Svarene kan inddeles efter mange synspunkter, f.eks. fysiske, økonomiske eller rent personlige. Her skal forsøges en inddeling i relation til specielt den blandede driftstype:

Tabel 7. Stabilitet i husdyrholdet

	Blandet		
	stabilt	mod kvæg	mod svin
Gadbjerg			
- 9,9 ha	10	0	1
10-19,9	27	1	2
20-49,9	33	8	2
50-	4	2	1
I alt	74	11	6
Givskud			
- 9,9 ha	5	0	0
10-19,9	29	3	1
20-49,9	35	10	1
50-	3	0	0
I alt	72	13	2

Tabel 7. Ændringstendenser i den blandede drift. Flertallet af bedrifter med alsidigt husdyrbrug holder fast ved denne driftsform; mens ca. 1/4 vil specialisere sig i ren kvæg- eller svineavl.

Table 7. Trends within mixed farming. 1/4 of the farmers intend to specialize on a single breed.

1. Forhold, der virker bevarende.
2. Forhold, der binder brugeren, som udtalt eller underforstået på længere sigt har andre ønsker.
3. Forhold, der har bevirket, at anden driftstype er indført.

Ad 1. Her anførtes i mange tilfælde traditionen, der som nævnt rummer et kompleks af faktorer. Varianter heraf var erfaring, forsigtighed, »sæt det gik galt«, samt »bedste form under nuværende forhold«. Flest udtalelser drejede sig om arbejdskraften. Det blandede brug udnytter den bedst og fordeler kravene til arbejdskraft nogenlunde ligeligt på årets måneder.

Jordens kvalitet og vandforhold stillede efter fleres mening krav om vekseldrift og staldgødning, og brugets egen infrastruktur — arealstørrelse og bygningernes indretning — hæmmede overgangen til andre driftstyper. Endelig var ønsket om stabile, løbende indtægter et vægtigt argument. På kortere sigt følte nogle sig bundet af kontrakter eller som andelshavere.

Ad 2. Denne svargruppe bestod af yngre landmænd, der havde fremtidsplaner om specialisering, oftest i kvægbrug. De var — især økonomisk — bundet på forskellig måde ved overtagelsen af bruget. På grund af etableringsgæld måtte de sætte sig på hurtige indtægter og stor arbejdsindsats, som netop karakteriserer den blandede drift. De magtede ikke straks at ændre på den driftstype, de havde overtaget, men forsøgte langsomt at udvide kvæg- eller svinebesætningen.

Ad 3. Denne gruppe bør egentlig igen deles i to. Reduceret arbejdstid (deltid) og arbejdsevne (alder, svagt helbred) anførtes som incitament for reduktion af et oprindeligt blandet brug til svineavl eller sjældnere rent markbrug. Til samme resultat førte ønsket om at »have det rart«, et »satisficer«-synspunkt, som man kan tillade sig at have, hvis de økonomiske forpligtelser ikke er for store. Til denne gruppe ville adskillige med små brug og traditionel, blandet drift slutte sig, hvis et kommende stormejeri stillede krav om investering i køletanke.

Helt anderledes formede svarene sig hos de landmænd, der havde omlagt til en egentlig specialiseret driftstype. Investeringsmuligheder og interesse, især for kvægbrugets vedkommende, var de hyppigst anførte incitament, af nogle udtrykt som hobby eller foretrukket livsform. Også i denne gruppe var allerede foretagne investeringer en afgørende faktor. Har man først virkelig specialiseret sig, er man bundet til at fortsætte den valgte produktion. Enkelte større, blandede brug argumenterede på samme måde og havde en tilsvarende standard med store investeringer både i markredskaber (mejetærsker, korntroreri, halmresser), nybygninger og staldudstyr (malke- og udmugningsautomatik, køletank m.m.).

Gadbjerg-Givskud er altså en etableret landbrugsregion domineret af etablerede, blandede brug baseret på en infrastruktur, der er oparbejdet gennem lang tid. De mange faktorer, der indgår heri, bestemmer landskabets

udseende. Samtidig med at adskillige mindre brug, hvis driftsledere enten er ældre eller deltidslændmænd, drives på et lavt økonomisk niveau og kun bidrager lidt til områdets produktion, er nye, effektive driftstyper måske ved at ændre systemet og løse marginalproblemerne. Det sker langsomt, fordi omlægninger kræver ny erfaring. Traditionen brydes, og landmanden må igen overveje de enkelte faktorer i beslutningskomplekset. Foruden selve arbejdet drejer det sig bl.a. om investeringsniveau og salgsformer.

Landbrugslandskabet vil ændres i retning af koncentration af afgrødearealerne på den bedste jord og opgivelse og tilplantning af den ringere. Bedriftsstørrelserne vokser, og specialiseringen medfører en mere ensformig arealanvendelse eller indførelse af helt nye afgrøder.

Det ser ud til, at såvel ferieanvendelse som bylandmændenes aktivitet glider naturligt ind i landskabet. Fredninger og byernes beskedne vækst virker også bevarende, og den specielle form for turisme, som Løveparken og Hørvejen har fremkaldt, har givet et økonomisk tilskud, som mange afsides landbrugsregioner savner.

En opdeling af driftsenhederne i en effektiv gruppe med stor arbejdsindsats og store investeringer og en gruppe med en driftsmæssig ekstensivering — på grund af f.eks. alder eller mulighed for og ønske om deltid — bringer spørgsmålet om udnyttelse af landets ressourcer ind i billedet. Mens langt de fleste landbrugsejendomme helt frem til 1950-60'erne blev fuldt udnyttet, såvidt teknologi og kapital tillod det (bl.a. ved anvendelse af fremmed arbejdskraft), er der nu en del af arealerne og driftsenhederne, hvis samlede omsætning kunne være større.

Her i landet har man traditionelt målt landbrugsenhederne efter deres areal, medens man f.eks. i Storbritannien har angivet dem i antal anvendte mand-dage. Så længe areal-planteavl-dyreprøduktion dannede integrerede enheder, var arealangivelsen relevant for en helhedsbetragtning, og det samme var gældende for mand-dage før den omfattende mekanisering. Det er imidlertid et spørgsmål, om man ikke snarere skulle søge et mål for »omsætningen« i et landbrug, der kunne afspejle såvel arealproduktionen som foderforbruget, f.eks. summen af det producerede og det omsatte antal foderenheder.

De såkaldt effektive bedrifter med stor arealproduktion og et omfattende husdyrhold ville træde tydeligt frem i en sådan vurdering. Til gengæld vil det også fremgå, hvilke brug der overvejende anvendes som boliger. En kritisk sammenligning af beregninger kunne belyse kapaciteten i landbruget og dermed det aktuelle spørgsmål, om vi udnytter den nationale ressource, der ligger i det danske landbrug, på en rimelig måde både med hensyn til produktion og beskæftigelse.

Efterskrift

Denne undersøgelse er støttet økonomisk af Statens Jordbrugs- og Veterinærvidenskabelige Forskningsråd, hvorfor vi udtrykker vor tak. Samtidig takker vi for godt samarbejde med adjunkt Anette Reenberg, cand. scient'erne Sv. Raagaard og St. Folving samt de studerende, der i kortere tid har ydet os assistance. For udarbejdelse af resumé og for tegningerne takker vi Kirsten Winther, J. Ulrich, John Jönsson og Birthe Dissing.

Summary

By field work and analyses of the different issues of existing maps, supplemented by official statistics, the development and present status of agriculture have been investigated for two parishes in Central Jutland.

The Land Registers from 1688 and 1844 show the number of farms and the cultivated area, and possible changes can be followed in later assessment registers. The distribution of the general area classes and the agricultural land-use up to 1960 have mainly been extracted from published statistics. By surveys and interviews, the land-use and the total number of agricultural holdings were registered in 1973. The cultivation development has taken different courses in the two parishes. As early as about 1860 all resources were exploited in Gadbjerg except for a few, now reclaimed bog areas. The larger heath areas of Givskud were all cultivated at the turn of the century, but many of the last reclaimed plots have been afforested with coniferous trees.

The agricultural holdings were classified according to size, fig. 14, and the percentage share of each class in these two parishes was then compared with larger administrative units and also with the country as a whole, table 2. As joint operation is frequently used, the number of worked holdings is lower than the number of those registered, fig. 15. This implies a complicated distributional pattern of adjoining land as it appears from fig. 18. The class 20-50 hectares is leading as to supplementary tenancy land and has also the largest total tenancy area. This concentration of land on fewer farms will undoubtedly continue, but the government has put certain limits on the sizes and distances allowed (200 hectares and 15 km respectively) when making joint operation of farms.

The still worked farms have been investigated for type of management and crops. On the map fig. 19 the agricultural holdings have been classified according to the time the owners devote to the running of them, i.e. full time, part time, spare time, or only weekend and holidays. Thus a spare-time farmer lives on his farm, but has his principal occupation elsewhere which enables him to invest in his farm and make it efficient. A »holiday-farmer« has his permanent residence elsewhere, cultivates the land by means of machine pools and has, most often,

only crop production. The three other types of farmers mentioned involve the labour of the whole family.

The parish infrastructure is adjusted to the mixed, many-sided farming whose traditional products are milk and porker of own breeding. The fields are exploited for forage crops — barley, root crops and grass.

From this type the more specialized ones emerge, namely those at a high efficiency level as well as the extensive farming with its lower inputs and outputs. The preferred production type is specialized cattle breeding, especially dairy cattle, but proper beef cattle are also seen. This is partly due to the fact that many areas are well suited for grass, but also that there is a great interest for cattle breeding.

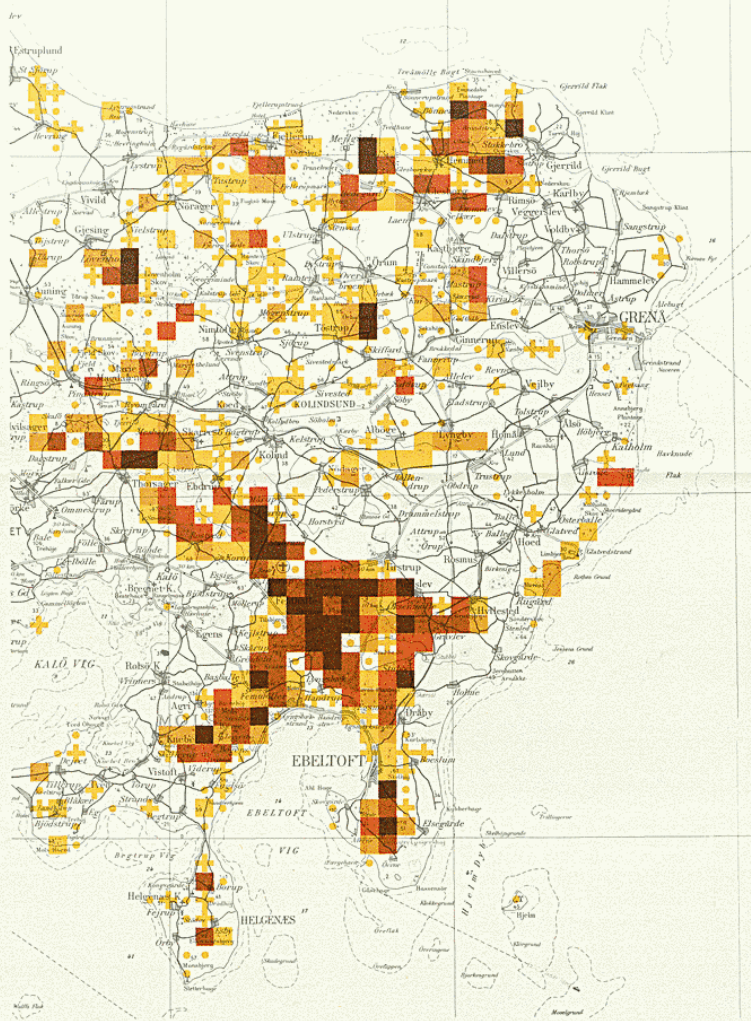
Mixed farming is very labour-consuming and necessitates full-time work by the owner. Most part-time farmers prefer pig breeding, whereas many spare-time farmers specialize in cattle breeding. Also many full-time farmers intend to go over to or have already specialized agriculture.

The two investigated parishes constitute an established agricultural region, so far dominated by mixed, many-sided farming which acts on the appearance of the landscape. As — especially in Givskud — much of the land is marginal seen from an agricultural viewpoint, the farmers will concentrate on cultivating the best soil. The average size of the farm units will continue to increase, and a specialization will gradually show in a more uniform land-use.

The big differences in the levels of production and invested labour and capital put the question whether our agricultural resources are managed in a reasonable way.

LITTERATUR

- Jensen, Kr. M.* (1964): A Change in Land Use in Central Jutland. Geogr. Tidsskr. 63.
- Jensen, Ruth Helkier* (1977): En landbrugsgeografisk analyse af Gadbjerg og Givskud sogne. Forskningsrapport.
- Jørgensen, Aage og Holger Reenberg* (1972): Grænseprodukter i landbrugets produktion. Det landøkonomiske Driftsbureau. Memorandum nr. 4.
- Pedersen, J.* (1975): De danske landbrug 1688. København.
- Thomsen, C.* (1977): Landbruget i 1976. Tidsskr. for Landøkonomi 1/77.
- Tovborg Jensen S.* (1961): Jordbundsklassificering og jordbonitering. Om Jord og Planter. Kbhvn.
- Statistisk Tabelværk: »Det besaaede Areal« og »Arealets Benyttelse i Danmark«. Flere årgange 1860-1907.
- Statistisk Tabelværk: »Hartkornets Fordeling« og »Danmarks Jordbrug ordnede efter Størrelsen af deres Hartkorn«. Flere årgange 1852-1896.
- Vurderingen af landets faste ejendomme. Div. årg. Danmarks Statistik.

Tilplantede landbrugsarealer

1870-1950

Afforested farm areas

Udbredelsen af tilplantede landbrugsarealer på

Djursland for perioden 1870-1950

The distribution of afforested farm areas on the peninsula of Djursland for the period 1870-1950

Die Verbreitung der Aufforstung von landwirtschaftlichen

Nutzflächen auf dem Halbinsel Djursland für die Periode 1870-1910

Signaturerne angiver, hvor mange ha landbrugsareal, der er gået ud af drift og tilplantet indenfor hver km² efter følgende skala:

The signatures indicate how many hectares of farm land which have been abandoned and afforested within each sq. km after the following scale:

Die Zeichen veranschaulichen wie viele Hektare von landwirtschaftlicher Nutzfläche, die per Km² nach Aufhebung neuaufforrestet worden sind, und zwar nach der folgenden Skala:

hektar pr. km² (= %)

• 1,5-3,0

+ 3,5-6,0

■ 6,5-10,0

■ 10,5-15,0

■ 15,5-22,0

■ 22,5-33,0

■ 33,5-

0 5 10 km

1 : 200 000

Topografisk grundlag: Geodætisk Instituts kort 1:200 000

Kartografisk bearbejdning: Geodætisk Institut

Trykt ved Geodætisk Institut 1974 med tilladelse A. 687/73

Efterskrift

Denne undersøgelse er støttet økonomisk af Statens Jordbrugs- og Veterinærvidenskabelige Forskningsråd, hvorfor vi udtrykker vor tak. Samtidig takker vi for godt samarbejde med adjunkt Anette Reenberg, cand. scient'erne Sv. Raagaard og St. Folving samt de studerende, der i kortere tid har ydet os assistance. For udarbejdelse af resumé og for tegningerne takker vi Kirsten Winther, J. Ulrich, John Jönsson og Birthe Dissing.

Summary

By field work and analyses of the different issues of existing maps, supplemented by official statistics, the development and present status of agriculture have been investigated for two parishes in Central Jutland.

The Land Registers from 1688 and 1844 show the number of farms and the cultivated area, and possible changes can be followed in later assessment registers. The distribution of the general area classes and the agricultural land-use up to 1960 have mainly been extracted from published statistics. By surveys and interviews, the land-use and the total number of agricultural holdings were registered in 1973. The cultivation development has taken different courses in the two parishes. As early as about 1860 all resources were exploited in Gadbjerg except for a few, now reclaimed bog areas. The larger heath areas of Givskud were all cultivated at the turn of the century, but many of the last reclaimed plots have been afforested with coniferous trees.

The agricultural holdings were classified according to size, fig. 14, and the percentage share of each class in these two parishes was then compared with larger administrative units and also with the country as a whole, table 2. As joint operation is frequently used, the number of worked holdings is lower than the number of those registered, fig. 15. This implies a complicated distributional pattern of adjoining land as it appears from fig. 18. The class 20-50 hectares is leading as to supplementary tenancy land and has also the largest total tenancy area. This concentration of land on fewer farms will undoubtedly continue, but the government has put certain limits on the sizes and distances allowed (200 hectares and 15 km respectively) when making joint operation of farms.

The still worked farms have been investigated for type of management and crops. On the map fig. 19 the agricultural holdings have been classified according to the time the owners devote to the running of them, i.e. full time, part time, spare time, or only weekend and holidays. Thus a spare-time farmer lives on his farm, but has his principal occupation elsewhere which enables him to invest in his farm and make it efficient. A »holiday-farmer« has his permanent residence elsewhere, cultivates the land by means of machine pools and has, most often,

only crop production. The three other types of farmers mentioned involve the labour of the whole family.

The parish infrastructure is adjusted to the mixed, many-sided farming whose traditional products are milk and porker of own breeding. The fields are exploited for forage crops — barley, root crops and grass.

From this type the more specialized ones emerge, namely those at a high efficiency level as well as the extensive farming with its lower inputs and outputs. The preferred production type is specialized cattle breeding, especially dairy cattle, but proper beef cattle are also seen. This is partly due to the fact that many areas are well suited for grass, but also that there is a great interest for cattle breeding.

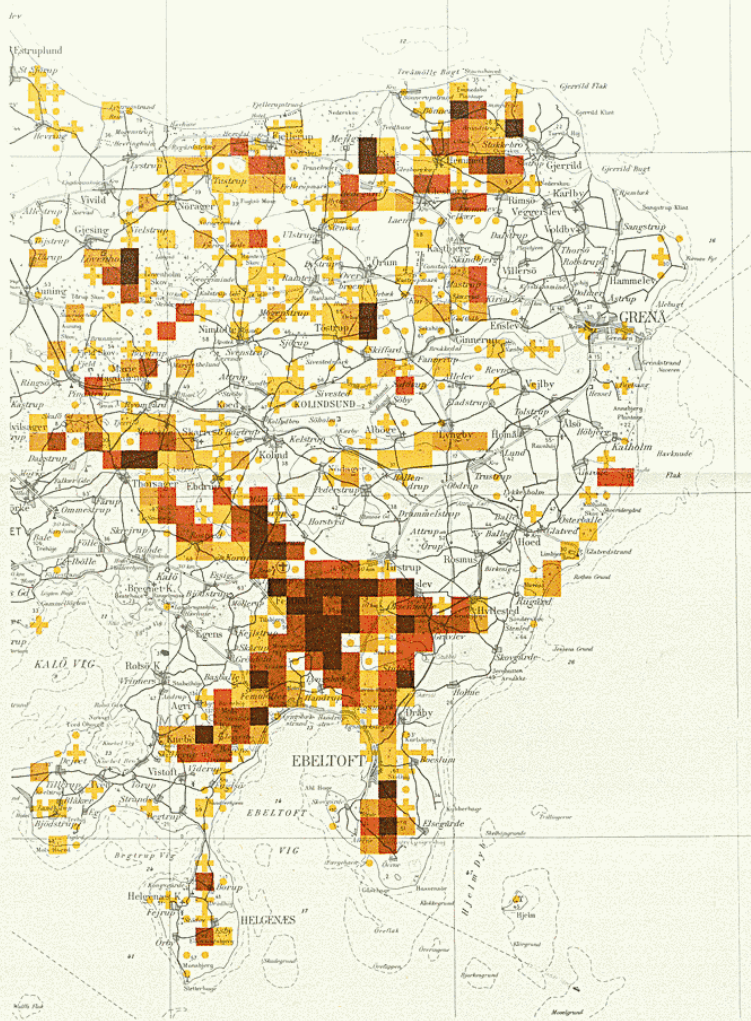
Mixed farming is very labour-consuming and necessitates full-time work by the owner. Most part-time farmers prefer pig breeding, whereas many spare-time farmers specialize in cattle breeding. Also many full-time farmers intend to go over to or have already specialized agriculture.

The two investigated parishes constitute an established agricultural region, so far dominated by mixed, many-sided farming which acts on the appearance of the landscape. As — especially in Givskud — much of the land is marginal seen from an agricultural viewpoint, the farmers will concentrate on cultivating the best soil. The average size of the farm units will continue to increase, and a specialization will gradually show in a more uniform land-use.

The big differences in the levels of production and invested labour and capital put the question whether our agricultural resources are managed in a reasonable way.

LITTERATUR

- Jensen, Kr. M.* (1964): A Change in Land Use in Central Jutland. Geogr. Tidsskr. 63.
- Jensen, Ruth Helkier* (1977): En landbrugsgeografisk analyse af Gadbjerg og Givskud sogne. Forskningsrapport.
- Jørgensen, Aage og Holger Reenberg* (1972): Grænseprodukter i landbrugets produktion. Det landøkonomiske Driftsbureau. Memorandum nr. 4.
- Pedersen, J.* (1975): De danske landbrug 1688. København.
- Thomsen, C.* (1977): Landbruget i 1976. Tidsskr. for Landøkonomi 1/77.
- Tovborg Jensen S.* (1961): Jordbundsklassificering og jordbonitering. Om Jord og Planter. Kbhvn.
- Statistisk Tabelværk: »Det besaaede Areal« og »Arealets Benyttelse i Danmark«. Flere årgange 1860-1907.
- Statistisk Tabelværk: »Hartkornets Fordeling« og »Danmarks Jordbrug ordnede efter Størrelsen af deres Hartkorn«. Flere årgange 1852-1896.
- Vurderingen af landets faste ejendomme. Div. årg. Danmarks Statistik.

Tilplantede landbrugsarealer

1870-1950

Afforested farm areas

Udbredelsen af tilplantede landbrugsarealer på
Djursland for perioden 1870-1950

The distribution of afforested farm areas on the
peninsula of Djursland for the period 1870-1950

Die Verbreitung der Aufforstung von landwirtschaftlichen

Nutzflächen auf dem Halbinsel Djursland für die Periode 1870-1950

Signaturerne angiver, hvor mange ha landbrugsareal, der er gået
ud af drift og tilplantet indenfor hver km² efter følgende skala:

The signatures indicate how many hectares of farm land which
have been abandoned and afforested within each sq. km after
the following scale:

Die Zeichen veranschaulichen wie viele Hektare von landwirts-
chaftlicher Nutzfläche, die per Km² nach Aufhebung neuauf-
geforstet worden sind, und zwar nach der folgenden Skala:

hektar pr. km² (= %)

• 1,5-3,0

+ 3,5-6,0

■ 6,5-10,0

■ 10,5-15,0

■ 15,5-22,0

■ 22,5-33,0

■ 33,5-

0 5 10 km

1 : 200 000

Topografisk grundlag: Geodætisk Instituts kort 1:200 000

Kartografisk bearbejdning: Geodætisk Institut

Trykt ved Geodætisk Institut 1974 med tilladelse A. 687/73